

İSLÂM AİLE HUKUKUNDA SONUÇ MERKEZLİ İÇTİHADIN GÖRÜNÜMÜ

Münteha Maşalı*

Öz

İslâm hukukunda ileride doğabilecek sonuçlar hükümlerin gerek ilkten konuluşu sırasında gerekse tespiti ve tatbikinde göz önünde bulundurulmuştur. Özellikle de hükmün yönelik olduğu sonuç ile ta'îlinin teşriin genel gayeleri ile temellendirilmesi hasebiyle sonuçların dikkate alınması genel olarak makâsîd ve maslahat eksenli gâî düşünce kapsamında ıstislâhın bir türü olarak ele alınmıştır. Sonuç merkezli içtihat sedd-i zerâî', hilafa riâyet, istihsan gibi usul kurallarında da varlık göstermiş; hükümlerin mevcut durum ile muhtemel sonucun mukayesesi ile istinbâtı ve değışebilirligi noktasında tikel meseleler bünyesinde uygulamaya yansımıştır. Çağdaş âlimler ise bu verilerden hareketle sonuçların dikkate alınması esasının delillerini, şartlarını, hükümlere etkisini ortaya koymuştur. Bu çerçevede gerek klasik dönemde gerekse günümüzde aile hukukuna dair meselelere de yer verilmiştir ki makalede kadınlarla ilgili hükümlere ilişkin içtihat ve fetva faaliyetinde sonuçların dikkate alınması ilkesinin görünümü tespit edilmeye çalışılmıştır

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Sonuç, Aile, Kadın, İctihat, Maslahat.

THE APPEARANCE OF RESULT-CENTERED IJTIHAD IN ISLAMIC FAMILY LAW

Abstract

The results that may arise in the future in Islamic law have been taken into account both during the initial introduction of the provisions and in their determination and application. Considering the results, especially because of the conclusion that the provision is aimed at, and the conclusion of the law with the general purposes of the law, has been generally considered as a type of interpretation within the scope of maqâsîd and maslahat-oriented gai thought. Result-based ijti had also existed in procedural rules such as sedd-i zerâî', obedience to defying, and istihsan; The comparison of the current situation and the probable outcome of the provisions, and the determination and changeability of the provisions are reflected in the application within the scope of particular issues. Contemporary scholars, on the other hand, have revealed the evidence, conditions, and effect of the principle of taking the results into account, based on these data. In this framework, both the classical period and today's family law issues are also included

Keywords: Result, family, woman, ijti had, maslahat

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslâm Hukuku Bilim Dalı.

e-mail: muntehamasali@gmail.com, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-5065-7930>

Atıf/Citation: Maşalı, Münteha. "İslâm Aile Hukukunda Sonuç Merkezli İctihadın Görünümü". *BAİD* 15 (Haziran 2022), 409-444.

Giriş

İslâm dininde hükümlerin insanların yararına olanı temin etmesi ve zararına olanı bertaraf etmesi şeklinde bir maksada binaen vazolunmuş olduğunun kabul edilmesi hükümle hükmün uygulanmasının meydana getireceği olumlu ya da olumsuz sonuç arasında bir bağ bulunduğuna işaret etmektedir. Esasında hükmün ilkten konuluşu ile kurulmuş olan bu bağlantı, sonrasında hükmün olaylara ve kişilere indirgenmesi, hakkında hüküm bulunmayan meselelere ışık tutması itibarıyla içtihat etkinliğinde de varlığını sürdürmüştür. Nitekim gerek fūrû-i fıkhîta fer'î meseleler gerekse fıkıh usulünde tespit edilen kurallar çerçevesinde ileride doğabilecek sonuçların dikkate alındığına işaret edilmiştir. Kadın ve aile ile ilgili hükümlerde de sonuç merkezli içtihadın varlığından söz etmek mümkündür ki makalede bu alanda sonuçların göz önünde bulundurulduğu hususlar deliller ve ilkeler çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1. Kavramsal Gelişim

Literatürde sonuç, netice kavramı için kullanılan “meâl” “âle” fiilinin mîmî mastarı olup merci, bir şeyin akibeti, sonucu ve dönüp dolaşıp vardığı yer anlamına gelir ki bu itibarla fiilin eseri ve neticesi olup iyi/salâh veya fesâd şeklinde son durumuna dönmesini ifade eder.¹ Sonucun dikkate alınması anlamında kullanılan “i'tibâru'l-meâl” terkibi ise erken dönem fıkıh eserlerinde fer'î meseleler bünyesinde dile getirilmekle birlikte bir terim olarak tanımlanmamıştır. Nitekim usul âlimleri sonuçların gözetilmesini özel bir kavram ile belirtmemiş; ancak sonuç merkezli içtihadın mesâlih, sedd-i zerâi', hilâfa riâyet, istihsân gibi tatbikî yönünü ortaya koyan kuralların tespiti ile ilgilenmişler ve bu kuralları birleştirebilecek genel esasları göz ardı etmişlerdir.² Fıkıh bilginleri de “...”i'tibâru'l-meâl ki o mezhebin ilkelerindedir.”³ şeklinde içtihat eksenli uygulamalarında ve tespit ettikleri fıkıh kaidelerinde sonuçları dikkate almışlardır. Bu çerçevede Emir Padişah (ö. 987/1579) Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) atıfta bulunarak sonuca itibarın zan ve

¹ Abdurrahman b. Muammer es-Senûsî, *i'tibâru'l-meâlât ve murââtü netâici't-tasarrufât* (Suud: Daru İbni'l-Cevzî, 1424h.), 19.

² Velîd b. Ali el-Huseyn, *i'tibâru meâlâtî'l-ef'âl ve eseruha'l-fikhî* (Riyad: Dâru't-Tedâmuriyye, 2009/1430), 33.

³ Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab fî dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdulazîm Mahmûd ed-Dîb (yy. Dâru'l-Minhâc, 2007/1428), 17/497.

yakîn şeklinde iki yolundan bahsetmiş; zannın içtihat, yakîn'in ise vahiy anlamına geldiğini belirtmiştir.⁴

Klasik fıkıh literatüründe yol açılacak sonuçların içtihat ve fetva faaliyetinde göz önünde bulundurulmasının şer'an muteber bir asıl olduğunu ifade etmek suretiyle bu ilkeyi ilk olarak özel bir şekilde ele alan âlim Şâtıbî'dir (ö.790/1388):⁵ "Şer'an muteber olan ve amaçlanan şey, fiillerin sonuçlarını göz önünde bulundurmadır, bu fiiller ister dine uygun olsun isterse aykırı. Şöyle ki müçtehit, mükelleflerden sadır olan fiillerden biri hakkında, ancak, içerdiği bir maslahatı temin etmek veya bir mefsedeti defetmek amacıyla vazedilmiş olan ve fakat vazediliş gayesinin hilafına bir sonuç taşıyan, kimi zaman da kendisinden mefsedet neşet eder veya maslahata engel olur düşüncesiyle gayr-i meşrû addedilmiş olan ve fakat bunun hilafına sonuçları bulunan o fiilin müncer olacağı sonuç üzerinde düşündükten sonra ona yönelmesi veya ondan uzak durulması yönünde hüküm verir. Zira ilk durumda o fiilin meşrûluğu kesin olarak söylenecek olursa, o fiille maslahat elde etme isteği, maslahatla mefsedet'in birbirine denk olduğu veya mefsedet'in maslahata baskın olduğu bir duruma yol açabilir ki bu da o şeyin kesin bir biçimde meşrû olduğunu söylemeyi engeller. Aynı şekilde ikinci durum hakkında da onun gayrı meşrû olduğu kesin olarak ifade edildiğinde, mefsedeti defetme isteği, denk veya daha ileri bir mefsedete yol açabilir; böylece de o şeyin gayrı meşrû olduğunu kesin bir biçimde söylemek doğru olmaz. Bu konu müçtehit için (uzmanlığını konuşturacağı) bir alandır; ulaşılması zordur, ancak tadımı oldukça hoştur, akıbeti övgüye değerdir, (müçtehit bu alanda) makâsıd-ı şer'îa doğrultusunda hareket eder."⁶

Şâtıbî müçtehidin mükelleflerden sadır olan bir fiil hakkında, bu fiilin doğurabileceği neticeleri göz önünde bulundurmadan hemen hüküm vermemesi gerektiğini vurgular.⁷ Buna göre müçtehit mutlaka bir fiilin ileride doğuracağı sonuca baktıktan sonra yasak ya da serbest olduğu hükmüne

⁴ Muhammed Emin b. Mahmûd Buhârî Emir Padişah, *Teysîrû't-tahrîr şerhi alâ kitâbî't-tahrîr* (yy. Dâru'l-Fikr, ts.), 4/277.

⁵ Mehmet Selim Aslan, "İctihad ve Fetva Faaliyetlerinde Olası Sonuçların Dikkate Alınması (İ'tibârü'l-meâlât)", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (2016), 184; Geniş bilgi için bkz. İdris Dalma, *Şâtıbî'de Fiillerin Sonucunun İ'tibâra Alınması*, (İğdır: Yüksek Lisans Tezi, 2016).

⁶ Ebû İshak İbrâhim b. Musa b. Muhammed el-Ğirnâtî eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât fî usulî's-şeria*, nşr. Abdullah Dıraz (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, ts.), 4/194-195.

⁷ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 4/194-195.

varmalıdır. Zira fiil temini istenen bir maslahat ya da bertaraf edilmek istenen bir mefsedet sebebiyle meşrû kılınmıştır.⁸

Kötülük ve zararın menedilmesi, bir mefsedete yol açtığında meşrû bir tasarrufun engellenmesi çerçevesinde tasarruflara izin verme veya yasaklama şeklinde hemen hüküm vermeyip bir değerlendirmede bulunma (mülâhaza ve itibar) şeklinde uygulanan icthadı ise Senûsî “el-ictihâdu’l-meâlî” şeklinde ifade etmektedir. Ona göre tasarrufların neticelerini göz önünde bulundurma ameliyesi de özel olarak sonuca itibar şeklinde isimlendirilmektedir.⁹ Sonuç merkezli düşünme/nazar ise sebepler ve vesileleri kontrol etmek için neticelerden hareket etmektedir.¹⁰ Dolayısıyla sonuç merkezli içtihadta aslen caiz olan herhangi bir tasarrufun bir mefsedeti gerektirmesi veyahut bir maslahatın yok olmasına sebep olması durumunda yasaklanması söz konusu olabilmektedir.¹¹

Doğacak sonuçları dikkate almak sadece hükümleri olaylara uyarlamaya yönelik içtihat etkinliği itibariyle değil, dini hükümlerin ilk baştan vaz edilmiş de gözetilen bir ilkedir.¹² Nitekim Şâtîbî’ye göre “Eşyanın haram ya da helal oluşu, (bizzat kendileri değil) sonuçları itibariyledir.”¹³ Bu sonuçları sebeplerin konulmasına bağlayan Şâtîbî “Sebeplerin konulması, onları vazedenin yani Şâri’in o sebeplerin sonuçlarını (müsebbeb) amaçlamış olmasını gerektirir.”¹⁴ ifadesiyle amaçlanan sebeplerin esasında şer’î hükümlerden ibaret olduğuna işaret eder. Bu itibarla hükümler kendilerine bağlı olarak oluşan sonuçların sebebi olmaktadır ki bu sonuçlar da ya temin edilmesi gereken yararlardır ya da önlenmesi gereken kötülüklerdir.¹⁵

Sonuç merkezli içtihat esasında mevcut ve müstakbel maslahatları gözetilen dinî maksatları göz önünde bulundurması hasebiyle istslâh şekillerinden biri olarak kabul edilmekte ve makâsîd eksenli bir kural olarak değerlendirilmektedir. Raysûnî’ye göre “Bu maslahat ve mefsedetler (yani

⁸ *Mevsûati’l-Fıkhi’l-İslâmî* (Mısır: Vezâretü’l-Evkâfi’l-Mısıriyye, 1431), 61.

⁹ Senûsî, *İ’tibâru’l-meâlât*, 23.

¹⁰ Senûsî, *İ’tibâru’l-meâlât*, 26.

¹¹ Senûsî, *İ’tibâru’l-meâlât*, 355.

¹² Ahmed Raysûnî, *Makâsîdın Üç İlkesi*, çev. Münteha Maşalı (İstanbul: Pınar Yayınları, 2020), 86.

¹³ Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 3/259.

¹⁴ Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 1/194.

¹⁵ Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 1/243.

müsbetler) kimi zaman hemen ve doğrudan olur, bazen de bir süre sonra meydana gelecek şekilde ileri vadeli olur. Böyle olduğu içindir ki Şâri'in sebepler koyması, O'nun, söz konusu sebeplerin şimdiye ve geleceğe dair sonuç ve neticelerini hedeflemiş olduğu anlamına gelir. Nitekim evlenmenin meşrû kılınip teşvik edilmesi şer'î bir sebep olup bununla, onun ardında yatan ve şer'an hedeflenen sonuçlar amaçlanmaktadır ki bu sonuçlar da evliliğin sağladığı yararların temini, önlediği kötülüklerin devre dışı bırakılmasıdır. Elde edilen bu yararların ve engellenen mefsedetlerin gerçekleşmesi sadece ilk geceye münhasır değildir. Aksine senelere veya onlarca yıla yayılır. Dahası etkileri süreklilik arz eder ve nesilden nesile kendini tekrarlar.”¹⁶

Sonucun dikkate alınmasının ikinci aşaması ise hükmü anlama ve uygulama noktasında söz konusudur. Şer'î nassın tatbiki ile ilgili olarak mevcut durumun ve sonucun (hâl ve meâl) dikkate alınması kuralı asli hükme dayalı ortaya çıkan hükümlere etki eden durumların göz önünde bulundurulmasıdır. Bunun sonucunda bu asli hükümden farklı yeni bir hüküm çıkar¹⁷ ki bu Şâtıbî'nin hükümlerin delillerinin uygulanması ile ilgili taksiminin ikinci türünde ifade etmek istediği husustur. “Tâbî iktizâ” olarak isimlendirdiği bu türde delillerin mahalli için söz konusu olan tâbî ve aslî unsurların da dikkate alınarak hükme varılmasını ifade eder. Şâtıbî örnek olarak nikâhın kadınlara karşı aşırı isteği bulunmayan kimse için mubah, zinaya düşme korkusu taşıyan kişi için vâcib olduğuna hükmetmeyi zikreder. Ona göre harici bir unsurdan dolayı asli hükmü değişen her şey bu tür delaletin bir gereğidir.¹⁸

Bir fiilin gerçekleşmesinin gaye ve sonuçların illeti olduğunu belirten İbn Teymiye (ö.728/1328) de nikâhın birlikteliğin helal olmasının illeti, helalliğin ise murat edilmesi itibarıyla nikâhın illeti olduğunu belirtir. Ona göre kasıt fiilin mucibidir, fiil helalliğin var olmasının mucibidir. Dolayısıyla sonuç/akıbet bilinip kastedilmesi açısından illet, mevcut olması açısından ise gerekçeye bağlı/ma'lûl bir hal almaktadır. İki vasıftan biri ile ilgili olarak sonuca temel maksat niteliği taşımayan bir ma'lûl eşlik etmekte, bir başka durumda da bizatihi var olmaya ilişkin bir illet olmaktadır. Kadının kocasına helal olması da nikâhın hem illeti hem de ma'lûlu olup bir yönden tâbi olan bir başka açıdan ise tâbi olunandır. Erkek ise bir şeyi kimi zaman asli maksatlar için değil

¹⁶ Raysûnî, *Makâsıdın Üç İlkesi*, 86.

¹⁷ Hubeyt, “İ'tibâru'l-hâl”, 247.

¹⁸ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 3/78-79.

bunlara tâbi olan gayeler sebebiyle yapar. Şöyle ki kadının ailesi ile sıhrî yakınlık kurmak amacıyla nikâhlanılması şeklinde olabilir ki bu güzel/hasen olur. Nitekim Hz. Ömer Hz. Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm ile evlenmiştir. İbn Teymiyye kadının evde hizmet etmesi, çocukların olmasını da tâbi maksatlara örnek olarak zikreder: “Bu tâbi unsurlar şer’î gerekliliklerden/levâzim olmaması halinde örfî gereklilik şeklinde olur. Akabinde de bu maksat iyi/hasen olursa fiil de iyi olur. (Hülle nikâhında ise) Eşler arasında haram kılınan ayrılığın meydana gelmesiyle ilgili olarak ikisinin durumu sebebiyle fesat söz konusu olabilir. Belki de fesat çocuklarına ve akrabalarına da geçer. Zira talâk şâyet sohbeti uzun, geçimi övgüye değer, sevgisi kuvvetli ise özellikle de kadının helakidir. Eşlerin çocukları da talâk ile aralarında zayı olurlar...”¹⁹

Sonuçlara itibar edilmesinin aslî ve tâbi maksat çerçevesinde değerlendirilmesinin çağdaş âlimler tarafından gerçekleştirilen tanımlara da yansıdığı söylenebilir.²⁰ Nitekim Senûsî’ye göre sonuca itibar etmek hükmün uygulanması sırasında ikinci planda talep olunanı/tâbî iktizâsını dikkate almak suretiyle maksadını temin etme ve gayesini bu iktizânın gerektirdiği sonuçlara dayandırmak suretiyle gerçekleştirir.²¹ Bu da asli hükmün ancak gerçekleşmesi için vesile olsun diye meşrû kılındığı maksadı göz önünde bulundurma ile söz konusu olur.²² Hubeyt ise sonucun dikkate alınması ile kastedilenin, hükümlerin teşriî maksatlarına uyumlu olarak tatbik edilmeleri sırasında yol açtıkları şeyin hesaba katılması olduğunu belirtir.²³

Raysûnî sonucun dikkate alınmasının, salt içtihadî bir kaynak olmadığını, aksine şeriatın belirlediği hükümlerin tamamında mevcudiyeti ve işlevi bulunan bir esas niteliği taşıdığını vurgular. Ona göre “Fıkıh ve usul bilginleri, sadece şeriatın nassa dayalı hükümlerinin sonuç eksenli boyutlarını kavramaya çalışmışlar, daha sonra da içtihadı dayalı meselelerde sonuçlara itibar etme metodunu takip etmişlerdir. Dolayısıyla onlara göre içtihat etkinliğinde sonuca

¹⁹ İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. ‘Abdulhâlim el-Harrânî, *el-Fetâva'l-Kübrâ li'bni Teymiyye* (yy. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1408/1987), 6/110-111.

²⁰ Bk. Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 34-35; Çağdaş âlimlerin tanımları ile ilgili değerlendirme için bk. Yusuf Hamîtu, *Aslu i'tibâri'l-meâl fi'l-bahsi'l-fıkhi dirâse fi fetâve'l-muamela'ti'l-mâlikiyye* (Abudabi: Merkezi'l-Muvatta, 2018/1439), 47-50.

²¹ Senûsî, *İ'tibâru'l-meâlât*, 19.

²² Senûsî, *İ'tibâru'l-meâlât*, 21.

²³ Ahmed Muhammed Hâdî el-Hubeyt, “İ'tibâru'l-hâl ve'l-meâl fi tatbîki'n-nassi's-şer'î”, *Mecelletü'd-dirâye* 15 (2015), 262.

itibar etmek, şeriatın esas, maksat ve hükümlerinde köklü bir mevcudiyeti olan sonucu dikkate almanın uzantısından başka bir şey değildir.”²⁴

2. Sonuçların Dikkate Alınmasının Şer’î Temelleri

2.1. Kitâb

Kur’ân’ın şer’î hükümleri ortaya koyması genel olarak küllîlik esasına dayanır. Cüz’î hükümleri de sonuç itibarıyla bir küllîye dayanır. Bu da ya itibar yani sonuçların dikkate alınması ya da aslî maksat şeklindedir. Kur’ân’da sonuçların dikkate alındığını gösteren delillerin²⁵ aileyi ve kadını ilgilendiren yönlerini şu şekilde değerlendirmek mümkündür:

a. Fiilin harama düşme sonucu doğurması sebebiyle yasaklanması: Kur’ân’da esasında caiz bir fiil iken kadınlar ayaklarını vurmaktan menedilmiştir.²⁶ Bu yasağın sebebi ise ayağı vurmanın halhal sesini duydukları sırada erkeklerin şehvi duygularını etkileme şeklindeki sonucudur.²⁷ Zira “Amel niyete tabidir.”²⁸ İddet bekleyen kadına açık olarak evlenme teklifi haram kılınmasının²⁹ nedeni kadının cevap vermede acele ederek iddetin bittiğine dair yalan söylemesi sonucudur.

Allah Teâlâ’nın dört kadından fazlası ile evlenmeyi yasaklamasının³⁰ sebebi aralarında nöbet konusunda haksızlık yapılmasıdır. Âyetteki “Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.” ifadesi de bunu teyit etmektedir. Dolayısıyla bu sonucu gözetme ile ilgili bir nastır.³¹ İletin haram yemeye sebep olacak şekilde geçim masraflarının çoğalması sonucunun olduğunu kabul edenler de bulunmaktadır. İzz b. Abdisselam’a (ö.684/1285) göre erkeklerin yararı ve nikâhın maksatları gözetilerek dört kadınla evlenmek caizdir. Ancak kadınlara haksızlık yapma endişesi varsa bir eşle yetinmek müstehabtır. Zira zulüm ve haksızlık ihtimali vardır.³² Nitekim çok eşlilik genellikle kadınların

²⁴ Raysûnî, *Makâsıdın Üç İlkesi*, 79.

²⁵ Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 4/196-197.

²⁶ Nûr 24/31.

²⁷ Velîd el-Huseyn, *İ’tibâr*, 90-91.

²⁸ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ’lâmü’l-muvakkîin an Rabbi’l-alemîn*, nşr. Taha Abdürrauf Sa’d (Beyrut: Dârü’l-Cil, 1973), 3/111.

²⁹ Bakara 2/235.

³⁰ Nisâ 4/3.

³¹ Velîd el-Huseyn, *İ’tibâr*, 91.

³² Ebû Muhammed ‘Abdul’azîz b. ‘Abdüsselâm ed-Dimeşkî, *Kavâ’idu’l-ahkâm fi mesâlihi’l-enâm* (Kahire: Mektebetu’l-Kulliyâti’l-Ezheriyye, 1414/1991), 1/108.

haklarını ihmal etmeye ve aralarında adalet görevini ifa etmekten aciz olmaya yol açar. Bu ise şüphesiz ihtiyatlı davranmayı gerektiren bir mefsedettir.³³

b. Mubah fiilin kendisiyle bir harama ulaşmanın hedeflenmesi durumunda yasaklanması: Kadının zarar verme amacıyla tutulup engellenmesinin yasaklanmasının³⁴ sebebi iddeti uzatılarak ya da malının bir kısmını fidye olarak vermek zorunda bırakılarak zulme uğraması sonucudur. Allah Teâlâ ric'î talâkı ancak ıslahı isteyen kişi için mubah kılmıştır.³⁵ Dolayısıyla erkeğin hanımına dönmesi meşrû olsa bile zarar verme kastı taşıyan kocanın dönmesi helal olmaz.³⁶

c. Fiilin sonucunun maslahat olması sebebiyle talep edilmesi: Fiil bizatihi değil sonucu sebebiyle gaye olur. Nitekim Allah Teâlâ namusların korunması maslahatına vesile olması ve harama sevk eden şehvete açılan yolu kapatması sebebiyle gözü sakındırmayı emretmiştir.³⁷ Öte yandan evlenilme arzusu duyulmayan kadınlara dış elbise giymemelerine izin verilmiştir.³⁸ Zira onlara bakmak şehvi arzuları tetiklemez.³⁹

d. Fiilin sonucunu dikkate alma: Allah Teâlâ eşlerin birbirlerine karşı görevlerini ifa etmemek suretiyle gelecekte O'nun belirlediği sınırlara riâyet etmemeleri sakıncasıyla fiilin sonucuna itibar etmiş ve muhâlaayı mubah kılmıştır.⁴⁰ Nisâ 4/3. âyet ile mükellefe hali hazırdaki durumunu ve fiilin kendisi hakkında doğuracağı sonucu dikkate alması şeklinde yol göstermiştir. Kendisi ile ilgili endişe duyan ve zann-ı gâlibi ile eşler arasında adaletli olamayacağını düşünen erkeğin tek kadınla yetinmesini emretmiştir ki bu noktada vukuundan önce olası mefsedet dikkate alınmaktadır.⁴¹ Namuslu bir kadına iftira atan kimseye (kâzif) dört şahit getirememesi durumunda had cezası verilmesi⁴² ile ilgili

³³ Senûsî, *İ'tibârü'l-meâlât*, 126.

³⁴ Bakara 2/231, Nisa 4/19.

³⁵ Bakara 2/228.

³⁶ Velîd el-Huseyn, *İ'tibâr*, 1/95.

³⁷ Nûr 24/30.

³⁸ Nûr 24/60.

³⁹ Velîd el-Huseyn, *İ'tibâr*, 1/96-100.

⁴⁰ Bakara 2/229.

⁴¹ Velîd el-Huseyn, *İ'tibâr*, 1/102-103.

⁴² Nûr 24/4.

olarak bir kötülüğün ilan edilmemesi ya da irza yönelik töhmetin önlenmesi ile toplumun korunması söz konusudur.⁴³

e. Bir şeyin sonucu ile isimlendirilmesi: Bakara 2/230. âyetle hanımını üç kere boşayan erkeğin eşinden kesin olarak ayrılması emredilmiştir. Bu durumda erkek ancak kadının bir başka adamla evlenip Allah'ın takdiri ile ayrılmasından sonra ayrıldığı eşi ile evlenebilir. Allah Teâlâ ikinci erkeği akdin sonucunu dikkate alarak "zevc" olarak isimlendirmiştir. Zira henüz bir evlilik gerçekleşmemesine rağmen kadın ve erkek vasıtasıyla akit evlilik ilişkisi ile sonuçlanacaktır. Bu durumun gerçekleşmesi beklediği için ilk hale ikinci haldeki neticenin ismi verilerek ikinci erkek koca/zevc olarak ifade edilmiştir.⁴⁴

f. Beklenen sonucun vuku bulan konumuna indirgenmesi: Talâk iddeti sona ermeye yakın olan sürenin tamamlanması şeklinde ifade edilmiştir.⁴⁵ Halbuki boşayan koca boşadığı kadın iddetinin sonuna eriştiği zaman kadına dönme ve onu bırakmama hakkına sahip değildir. Zira artık kadın bâin talâkla boşanmış olur. Yakın olmanın gerçekleşen, sürenin bitmesinin de beklenen olmasını kapsayacak şekilde iddetin bitmesine yakınlık, bitmesi anlamında kullanılmış; ihtimal dahilinde olan genellikle gerçekleşmesi beklenen olduğundan yakınlık vuku bulan konumuna indirgenmiş ve mevcut durum sonucu ile ifade edilmiştir.⁴⁶

2.2. Sünnet

Sünnet tikel hükümlerde sonuçları dikkate alması hasebiyle bütün olarak da sonuca itibar ile nitelendirilmiştir. Nitekim Bâbertî (ö.786/1384) şöyle demektedir: "Muhammed'in (as.) şer'i ancak sonuca/meâle itibar ile isimlendirilir."⁴⁷ Alauddin el-Buhârî'nin (ö.730/1330) ise sonuç merkezli ictihadı sünnet ile temellendirdiği söylenebilir. Ona göre "Batın vahiy, hakkında nas bulunan/mansûs hükümler hakkında derinlemesine düşünmek suretiyle re'y ictihadı ile ulaşılan şeydir... Hz. Peygamber'in ictihadı da sonucu dikkate almak suretiyle batın vahiy olarak gerçekleşti. Zira O'nun ictihadına

⁴³ Senûsî, *İ'tibâru'l-meâlât*, 127.

⁴⁴ Senûsî, *İ'tibâru'l-meâlât*, 130; Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 1/104.

⁴⁵ Bakara 2/231.

⁴⁶ Senûsî, *İ'tibâru'l-meâlât*, 131.

⁴⁷ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Bâbertî, *er-Rudûd ve'n-Nukûd Şerhu Muhtasari İbn Hâcib*, nşr. Dayfullâh b. Sâlih b. 'Avn el-'Umerî - Terhîb b. Rubey'ân ed-Dûsirî (yy. 1426/2005), 2/445.

ilişkin takdiri, bu takdirin hakikaten hak olduğuna delalet eder. Aynı şekilde vahiyle ilkten sabit olduğuna göre mezhep imamı da ictihadı bu yönden vahye benzetmiştir.” Ancak Hz. Peygamber’in ictihadı kesin olarak doğrudur ve kesin hüccettir. Ancak müçtehit hata da yapabilir isabet de edebilir. Hz. Peygamber’den başkası re’y ve ictihadda O’na eşit olamaz.⁴⁸

Sünnetin genel olarak sonuçları dikkate alma esası ile ilişkilendirilmesinin yanı sıra tikel hükümlerde de sonuç merkezli ictihadın varlığının tespiti şu açılardan mümkündür:

a. Hükmün sonucu ile ta’lîli: Sünnette bazı hükümler maslahatın temini ya da mefsedetın def’i şeklindeki sonucu ile gerekçelendirilir. Nitekim Hz. Peygamber “Ey gençler topluluğu! İçinizden nikâha güç yetirebilen evlensin. Zira nikâh gözü en fazla sakındıran ve ırzı koruyandır. Buna imkanı olmayan oruç tutsun. Zira oruç onun için engelleyicidir.”⁴⁹ hadisi ile imkanı olan gençlere evliliği, illetini beyan buyurarak emretmektedir. Bu da evliliğin neticesi olan gözü sakındırma ve ırzı koruma maslahatıdır. Evlenemeyecek durumda olana ise orucu emretmiştir. Zira oruç tutmanın sonucunda namusun korunması ve şehvi arzusun hafiflemesi söz konusu olur. Öte yandan Hz. Peygamber kadını hala ve teyzesi ile aynı sürede nikâhlanmayı yasaklamış; “Siz bunu yaptığınız zaman akrabalık bağını koparırsınız.” buyurmuştur. Bu hadiste de nehiy sonuç ile mualleldir. Sonuç ise kumalar arasındaki kıskançlık sebebiyle akrabalık bağının kesilmesi şeklindeki mefsedettir.⁵⁰

b. Meşrû olanın ümid edilmesi sebebiyle yasak olana ruhsat verilmesi: Hz. Peygamber, Mugîre b. Şu’be’ye evlenmek istediği kadını görmesini tavsiye etmiş ve “Çünkü bu, uyum sağlamanız ve evliliğin devamı açısından daha uygundur” buyurmuştur.⁵¹ Esasında harama düşme ve fitne faktörlerini içermesi sebebiyle yabancı kadına bakmak haram kılınmıştır. Ne var ki bakma yasağı sadece sedd-i zerâi’ sebebiyledir. Evlilik niyetinde ciddilik gibi öncelikli

⁴⁸ Abdulazîz b. Ahmed b. Muhammed ‘Alâ’uddîn el-Buhârî, *Keşfu’l-Esrâr Şerhu ‘Usûli’l-Pezdevî*, nşr. Muhammed Mahmud Abdullah (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1418/1997), 3/305.

⁴⁹ Müslim, “Nikâh”, 1.

⁵⁰ Velîd Huseyn, *İ’tibâr*, 1/106.

⁵¹ İbn Mâce, “Nikâh”, 9; Tirmizî, “Nikâh”, 5; Nesâî, “Nikâh”, 17; Konu ile ilgili görüşler hakkında bkz. İbn Rüşd Ebu’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü’l-müçtehit ve nihayetü’l-muktesid*, nşr. Ahmed Hamdi Bakıru (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1985), 2/3.

bir maslahata istinaden bakmanın ise mefsedete yol açmayacağı kabul edilmiştir.⁵² Evlenmek için talip olunan kıza bakmaya izin verilmesinin sebebi, bakmanın nikâhı isteme, ülfet ve muhabbetin oluşması gibi erkek için doğuracağı sonuçlardır.⁵³

Evlenme isteği ve teklifi durumunda bakma ruhsatı esasında nikâhın makâsıdına bağlı olarak tanınmıştır. Zira erkek daha önce görmediği bir kadınla evlenebilir, sonrasında ise birbirlerini beğenmemeleri suretiyle aralarında bir nefret oluşabilir. Dolayısıyla evliliğin gayesi olan iffetlilik erkek için tahakkuk etmez. Boşanmaya yol açan vesilelerin önünü kapatmak amacıyla eşler arasında bir bağın kurulması için evlenmek istenilen yabancı kadına bakmayı mubah kılmak suretiyle Şâri' sonuca ilişkin maksatları hali hazırda mevcut olan mefsedete üstün kılmıştır.⁵⁴ Hükmün konuluşu sırasında daha büyük bir maslahat göz önünde bulundurularak bu hususla ilgili mefsedet aşılmıştır.⁵⁵

c. Sebebe sonucun hükmünün verilmesi: Birçok nas esasen meşrû olan bir fiilin sonucunun haram işlemeye yol açması sebebiyle menedilmesine delalet eder.⁵⁶ Sünnette de bazı fiiller neticesi mefsedet olması ya da yasak bir fiile vesile olması sebebiyle menedilmiştir. Zira Şâri' mefsedetin bertaraf edilmesi için bir şeyin genellikle bulunduğu varsayılan gerekçesini o şeyin bizzat kendisi yerine koymuştur. Bu da mefsedetlerin ve zararların vukuundan önce engellenmesi şeklinde sonuçların dikkate alındığını gösterir. Mesela Hz. Peygamber'in ihramlı kimseye nikâh akdini yasaklamasının⁵⁷ gerekçesi akdin hacci ifsad eden cinsel birlikteliğe yol açmasıdır.⁵⁸

Meşrû olmayan halvetin yasaklanması ise ardından oluşacak arzulamayı, birlikte olma isteğini ve zinayı engellemeye yöneliktir. Halvet kadının ırzına ve şerefine de hâlel getirebilir. Bu hususlar zinanın meydana gelmesinin ve ırzların çiğnenmesinin mazinnesidir yani genellikle bu tür sonucun bulunduğu durumlardır. Dolayısıyla masiyete iten etkenin gücü ve nefislerin vesileler

⁵² Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 1/142.

⁵³ Ebû Bekr Alâeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâi'ü's-sanâi' fi tertibi's-şerai'* (Beyrut: Dâru'l-fikri'lilmiyye, 1986/1407), 5/122.

⁵⁴ Senûsî, *İ'tibâru'l-meâlât*, 148.

⁵⁵ Senûsî, *İ'tibâru'l-meâlât*, 382.

⁵⁶ Senûsî, *İ'tibâru'l-meâlât*, 390.

⁵⁷ Müslim, "Nikah", 41-45; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 28; Tirmizî, "Hac", 23; Nesâî, "Menâsik", 91.

⁵⁸ Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 1/110.

bulduğunda zayıflığı dikkate alınarak ırzların ve dokunulmazlıkların korunması amacıyla günaha yol açacak davranışlar nehyedilmiştir.⁵⁹

Hz. Peygamber kadınların üç günden fazla yas tutmasını, vefat iddeti bekleyen kadının iddet süresi içerisinde renkli elbise giymesini, sürme çekmesini ve koku sürünmesini yasaklamıştır.⁶⁰ İddet bekleyen kadının koku, zinet ve diğer nikâha götüren etkenlerden nehyedilmesinin sebebi bunların kadına istek uyandırarak cinsel birlikteliğe yol açmasıdır. İddet bekleyen kadın ise evlenmekten menedilmiştir. İhramlı iken kadının koku ve zinetten sakındırılması da bu davranışların birleşmenin gerçekleşmesine vesile olmaması içindir.⁶¹

Kocasını ölen kadının dört ay on gün iddet beklemesinin vâcib olması ölen eşine vefa göstermesinin sebeplerinden olup neseplerin korunmasını sağlama amacına yöneliktir. Bu yüce maksatlar sebebiyle ihtiyaten Şâri' erkeklerin isteklerine maruz kalmasın, iddete saygısızlık edilmesin ve Allah'ın belirlediği sınırlar aşılmamasın diye iddet bekleyen kadının süslenip koku sürünmesini ve diğer evliliği teşvik eden etkenleri nehyetmiştir.⁶² Şâtîbî bu tür fiillerin zarar verme ve mefsedete vesile olduğunu, şeriatın ise ihtiyatı ve mefsedete yol açandan sakınmayı esas aldığını belirtir.⁶³

Kadının mahremi olmaksızın yolculuk yapmasının yasaklanması⁶⁴ kadının güvenliği sebebiyledir. Kadının üç günlük ya da daha fazla mesafeye yanında babası, kardeşi, eşi, oğlu veya bir mahremi olmadan yolculuk yapmasının helal olmaması bu durum sonucu genellikle doğması muhtemel olan mefsedetin büyüklüğü sebebiyledir. Yolculuk kısa, güvenli, hac-umre gibi bir ibadet için ve kadınlarla birlikte ise küçük günahlardan sayılmıştır.⁶⁵

d. Hz. Peygamber karşılıklı öfkelenmeye yol açan fiiller çerçevesinde bir erkeğin din kardeşinin evlilik teklifi üzerine teklifte bulunmasını yasaklamıştır. Zira bu davranışın sonucu, din kardeşi ile aradaki bağların kopması ve düşman olunmasıdır. Öte yandan akrabalık bağlarının kıskançlık sebebiyle düşmanlıktan ve ayrılıktan korunması amacıyla kadının kızı, annesi, kız kardeşi,

⁵⁹ Senûsî, *İ'tibâru'l-meâlât*, 142-143.

⁶⁰ Buhârî, "Talâk", 46-49; Müslim, "Talâk", 58-67; Ebû Dâvûd, "Talâk", 43.

⁶¹ Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 1/111-112.

⁶² Senûsî, *İ'tibâru'l-meâlât*, 154.

⁶³ Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 2/362-364.

⁶⁴ Müslim, "Hac", 416, 421, 423.

⁶⁵ Ebû'l-Abbas Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Heytemî, *ez-Zevâcir an iktirafî'l-keba'ir*, nşr. Mustafa Nezar el-Bâz (yy. el-Mektebe ve'l-Buhûsu'd-dirâsâtü'l-Asriyye, ts.), 1/289.

hala ve teyzesi ile birlikte nikâhlanılmaması esası getirilmiştir. Karâfi'ye (ö.684/1285) göre bunlar temel maksatların değil bunlara aracı olan unsurların/vesâil haram kılınması kapsamına girer.⁶⁶

Hz. Peygamber Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'nın üzerine evlenmesine izin vermemiş, bunun ancak Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'yı boşamak istemesi durumunda mümkün olacağını buyurmuştur. Bu noktada Hz. Peygamber kızının itidalini koruyamayacağı şeklinde sonucu dikkate alarak damadını kızının üzerine evlenmekten menetmiştir.⁶⁷ Zira böyle bir evlilik kızına eza ve zarar verir. Bu ise olası tehlikenin gözetilmesidir.⁶⁸ Nitekim İbn Abdüsselâm "Hanımlara zulmetme endişesi varsa bu haksızlık/cevr mefsetetini bertaraf etmek için tek eşle yetinilmesi müstehaptır." demektedir.⁶⁹

Cüveynî (ö. 478/1086) veli bulunmaksızın nikâh yapılamayacağına dair hadisi⁷⁰ sonucu itibarıyla şöyle değerlendirmektedir: "Veli ve iki adil şahit bulunmaksızın nikâh olmaz. Zira nikâh, sonucunda kadın lehine ihtiyat niteliğinde bir takım maksatların meydana geldiği önemli bir akittir. Bu sebeple inkardan korunması gerekir."⁷¹ Aynı'ye (ö.855/1451) göre de "Nikâh birtakım maksatlar için murad edilir. Nikâh akdini yapma yetkisinin kadınlara verilmesi/tefvîz bu gayeleri ihlal eder. Sadece İmam Muhammed (ö. 189/805) bu halelin velinin icazeti ile ortadan kalkacağı görüşündedir."⁷²

Sünnetten verilen bu örnekler Hz. Peygamber'in bazı fiilleri mefsetetlere yol açması sebebiyle menettiğini göstermektedir. Bunun gerekçesi ise genel gayeleri korumak, bir maksadın yok edilmesi ya da elden kaçırılması gibi sonuçlara yönelik ihtiyati tedbir almaktır. Bu noktada Şâri'in aslî maksatlara

⁶⁶ Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. İdrîs el-Karâfi, *Envârü'l-burûk fî envâri'l-furûk* (yy. 'Âlemu'l-Kutub, ts.), 3/112; a.mlf., *ez-Zahîre*, nşr. Muhammed Haccî (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1994), 4/260.

⁶⁷ Buhârî, "Fedâ'ilü ashâbi'n-nebi", 16, Nikâh, 109.

⁶⁸ Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 1/133.

⁶⁹ İbn 'Abdüsselâm, *Kavâ'idü'l-ahkâm*, 1/108.

⁷⁰ Buhârî, "Nikâh", 37; İbn Mâce, "Nikâh", 15; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 20; Tirmizî, "Nikâh", 14, 15, 17; Konu ile ilgili görüşler için bkz. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/7.

⁷¹ Ebû'l-Me'âlî 'Abdumelik b. 'Abdullâh el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*, nşr. Abdul'azîm Mahmûd ed-Dîb (yy. Dâru'l-Minhâc, 1428/2007), 12/52.

⁷² Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedruddîn el-'Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1420/2000, 5/72.

ilavede bulunma ve onları yok olmaktan koruma gayesini gözettiği söylenebilir.⁷³

2.3. Sahabe İctihadı

Sahabe icthadında sonuçların dikkate alındığına dair örnekler çoğunlukla Hz. Ömer'e aittir. Nitekim Hz. Ömer yeni fethedilen yerlerin de etkisiyle erkeklerin Ehl-i kitap kadınlarla evlenmeye yönelmesi neticesinde evlenemeyen Müslüman kadınların ve şehit eşlerinin çoğaldığını gözlemlemiş ve kitâbî kadınlarla evlenme yasağı getirmiştir. Halbuki Müslüman bir erkeğin Ehl-i kitap bir kadınla evlenmesine izin verilmiştir.⁷⁴ Hz. Ömer de onlarla evlenmenin Kur'ân'da meşrû kılındığını bilmekteydi. Ne var ki bu hüküm birtakım mefsedetlere ve ümmetin maslahatına aykırı sonuçlara ve telafi edemeyeceği ihlallere yol açsın diye vazolunmamıştı.⁷⁵

Hz. Ömer ise hükmü yol açtığı sonuç ile ta'lil etmiş; kitâbî kadınlarla evlenmenin erkeklerin onların güzelliği sebebiyle Müslüman kadınlardan vazgeçmeleri şeklinde bir mefsedete neden olduğunu görmüş ve erkekleri bundan menetmiştir. Esasında mubah olan bu hüküm teşrîî maksatlarına aykırı bir sonuca neden olduğu ve bu maksatların teminine yol açmadığı için menedilmiştir. Bu noktada bir yasağa yol açtığı zaman mubah fiilin menedilmesine delalet söz konusudur.⁷⁶ Hz. Ömer hükmün illetinin/menâtının değişmesi ve maslahatın bir başka duruma intikal etmesi sebebiyle ilk hükmü işlevsiz kılmıştır.⁷⁷

Kitâbî kadınların İslâm devleti aleyhine casusluk yapma ihtimalleri de bulunmakta idi. Hz. Ömer bu açıdan da ibâha gerektiren aslî hükmün uygulanmasına devam edildiğinde ümmetin başına kesin olarak gelecek olan büyük zararların ve kötülüklerin önlenmesi için kitâbî kadınlarla evlenme yasağı getirmiştir. Hz. Ömer bu bağlamda Şâri'in kitâbî kadınlarla evliliğe cevaz hükmünü böyle sakıncalı sonuçlara yol açsın diye vazetmediği görüşüne varmıştır. Nitekim O hakkında nas bulunan bir hususla ilgili icthatta bulunmuş; ancak bunu cüz'î nas ile olgusal mesele arasında uyum çerçevesinde temel

⁷³ Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 1/134.

⁷⁴ Mâide 5/5.

⁷⁵ Senûsî, *İ'tibâru'l-meâlât*, 8-9.

⁷⁶ Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 1/154, 2/560.

⁷⁷ Senûsî, *İ'tibâru'l-meâlât*, 424.

maksatlar, hikmetler ve hükmün teşrîfi ile murat edilen maslahat ışığında gerçekleştirilmiştir.⁷⁸

Benzer yaklaşımın boşanma sayısında da sergilendiği görülmektedir. Nitekim Hz. Ömer, zamanında talâk ifade eden lafızlar ağızlarda oyuncak haline gelip fazla kullanılmaya ve hülle nikâhı açıkça yapılmaya başlanınca üç talâkın üçünün de geçerli olacağı sonucuna varmıştır. Halbuki Hz. Peygamber bu şekilde bir meclisteki üç talâkı bir talâk olarak belirlemişti. Hz. Ebû Bekir döneminde ve Hz. Ömer'in hilafetinin ilk iki yılında da bu uygulama devam etmişti.⁷⁹ Öte yandan Hz. Ömer iddet süresi içerisinde iken bir kadınla nikâh yapan erkeği ebedi olarak o kadınla birliktelikten de menetmiştir. Bu çerçevede Hz. Ömer erkek ve kadının Allah'ın koyduğu sınırları ihlal etmeleri sebebiyle her ikisini de böyle bir fiil işlemekten alıkoymak istemiştir. Bunun dinin hükümlerini hafife alıp küçümseme sonucuna yol açmaması gayesi ile de erkeğe amacının zıddı ile muamelede bulunmuştur. Zira günah olma durumu ortadan kalkmadan bir hususta acele eden kimse hakkında mahrumiyet hükmü verilir.⁸⁰

3. Sonuç Merkezli İctihadın İlkeleri

Fukaha içtihat ve fetva hususlarında sonuçları dikkate alabilmek için birtakım şartlar ileri sürmüştür. Sonuçlara itibara ilişkin delillerin değerlendirilmesi sırasında içtihat ve kavrayış sonucu naslardan çıkarılmış (istinbat) olan bu esaslar şu şekilde özetlenebilir: Sonucun vukuunun kesin, şer'i maksadı gerçekleştirici, munzabıt olması, sonucun dikkate alınmasının öncelikli bir maslahatın zayi olmasına veya daha büyük bir zarara uğramaya neden olmaması.⁸¹

Sonucun gerçekleşmesinin kesin ya da yaygın olması ile fiilin sonucundan beklenen yarar veya zararın meydana gelmesinin yaygın/gâlib olması kastedilmektedir. Nitekim şer' gerçekleşmesi muhtemel olanı gerçekleşmiş gibi kabul etmiş, kimi zaman da çokça vuku bulana yönelik ihtiyati tedbir almıştır.⁸² Ancak âlimler çokça vukuu sebebiyle fiillerin yasaklanmasında sonuca yönelik bir kastın bulunmaması durumunda hükmün ne olacağı konusunda ihtilaf

⁷⁸ Senûsî, *İ'tibâru'l-meâlât*, 165-166, 262-263, 407.

⁷⁹ Senûsî, *İ'tibâru'l-meâlât*, 8-9.

⁸⁰ Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 1/160.

⁸¹ Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 1/216.

⁸² İbn 'Abdisselâm, *Kavâ'idu'l-ahkâm*, 1/92; Hubeyt, "İ'tibâru'l-hâl", 263.

etmişlerdir. Hanefi ve Malikiler vukuu sıkça oluyorsa sonuca itibar edileceği, Hanefi ve Şâfiiler ise itibar edilmeyeceği görüşünü benimsemişlerdir.⁸³ İlk görüş sahiplerine göre kadının hala ve teyzesi ile aynı nikâh altında tutulması⁸⁴ ve yabancı bir kadınla kapalı bir yerde baş başa kalınması (halvet)⁸⁵ sonuçlarının çok vuku bulması sebebiyle yasaklanmıştır. Şâtibî bu davranışlarda zarar verme kastının ve mefsedetın fazla olmakla birlikte baskın ve çok olmadığını ifade eder. Mefsedete yol açma ihtimaline binaen sakınılması gerektiğini, şeriatın ihtiyat üzerine kurulu olduğunu belirtir.⁸⁶

Sonucun munzabıt olması ise fiilin maslahat ya da mefsedet şeklindeki neticesinin belirgin olması, karışık ve anlaşılmaz olmaması, kişiden kişiye, durumdan duruma değişmemesidir. Maslahatın belirginliği Şâri'in maksadı olan bir menfaate neden olmak ve bir nasla çelişmemek suretiyle O'nun tasarruflarına uygun olmasıdır. Ayrıca nas ya da herhangi bir delille çelişmemesi, temel esaslara aykırı olmaması gerekir. Dolayısıyla mutlaka Şâri'in teminini murat ettiği mesâlihe uygun olmalıdır. Fiilin neden olduğu mefsedetın ölçütü ise dinin temel gayelerine aykırı, zararın fahiş ya da çok olması şeklinde göz önünde bulundurulmuş bir miktarda olmasıdır.⁸⁷

Maslahat vehme dayalı ya da dine aykırı olursa muteber olmaz. Mesela müşrik kadınlarla evlenmeye onların İslâm'a daveti ve Müslüman olmaları maslahatı sonucunu doğuracağı sebebiyle cevaz verilemez. Zira bu maslahat vehme dayalıdır ve "Müşrik kadınlarla İslâm'a girinceye dek evlenmeyin."⁸⁸ âyetine aykırıdır. Şer'an muteber munzabıt maslahata ise şu örnek verilebilir: Sahabe ölümle sonuçlanan hastalık halindeki kocanın boşadığı kadını mirastan mahrum etmiştir. Bu hususta erkeğin hanımına miras bırakmamayı kastetmesi şeklinde bir kötülük/mefsedet sonucunu dikkate almıştır. Zira erkeğin maksadının zıddı ile muamelede bulunulmuştur ki bu maslahat şer'an muteber ve meşrûdur. Şâri' kastının zıddı ile muamele ederek katili de mirastan mahrum bırakmıştır.⁸⁹

⁸³ Bkz. Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 1/68.

⁸⁴ Buhârî, "Nikâh", 27; Müslim, "Nikâh", 33-36; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 12.

⁸⁵ Buhârî, "Nikâh", 111; Müslim, "Hac", 424.

⁸⁶ Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 2/363-364.

⁸⁷ Hubeyt, "İ'tibârü'l-hâl", 264.

⁸⁸ Bakara 2/221.

⁸⁹ Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 1/226-227.

Ölümlerle sonuçlanmasından endişe edilen hastalık sahibi olan kimsenin talâkı ise mutlak olarak sahihtir. Bununla birlikte adam bu hastalık sebebiyle ölürse kadın ona varis olur. Ölüm kadının mirasçılığını kaldırmaz. Ancak talâkı bâin ise ya da ric'î olup süre içerisinde eşine dönmemiş ve ölmüşse kadın mirasçı olamaz. *el-Kâfî*'de sonuca/meâle itibara binaen kadının mirasçı olacağı görüşüne yer verilmiştir. Bunun sebebi ise Muvatta'da Hz. Osman'ın Abdurrahman b. Avf'ın hanımı için bu şekilde hüküm vermesinden bahsedilmesidir.⁹⁰

Sonuçların dikkate alınmasının öncelikli bir maslahatın yok olmasına neden olmaması, daha şiddetli bir zarara ve daha büyük bir mefsedete yol açmaması gerekir. Zira hükümler kulların yararına olanı sağlamak için meşrû kılınmıştır. Hiçbir yarar/maslahat ise ona denk ya da ondan fazla bir mefsedetin gerçekleşmesi ihtimali ile birlikte temin edilemez. Mesela kadının mahremi bulunmaksızın yolculuk yapması bir mefsedet olmakla birlikte hicrette olduğu gibi daha büyük bir zararın defedilmesi sonucuna yönelik olması durumunda caizdir. Öte yandan Hz. Âişe'nin gazvede geride kalıp Safvan b. Muattal'ın bineğine binmesi olayında olduğu gibi kadının helakinden korkulduğu mekanda mahremi olmaksızın yolculuk yapması daha büyük bir mefsedete yol açmaması için caiz olur.⁹¹

Kadının başına bir şey gelmesi korkusunun sebebi ise kadına yönelik yararlıdır/maslahattır. Hz. Peygamber kadının mahremi olmaksızın yola çıkmasını sadece bir mefsedete yol açması gerekçesiyle reddetmiştir. Dolayısıyla yolculuk öncelikli bir maslahat sebebiyle gerekli olup bir mefsedete neden olmadığında caiz olur.⁹² Kadının adetli veya cünüb iken mescide girmesine de düşmandan korkması, fuhşa zorlanması, malının alınması gibi durumlarda mescidden başka sığınacak yer bulamaması halinde cevaz verilmiştir. Hanefiler oruçlu iken kadının çocuğunu beslemek için başka bir yol bulamaması durumunda yiyeceği çiğnemesine zaruret sebebiyle cevaz vermişlerdir.⁹³ Aynı şekilde onların doğum, emzirme gibi erkeklerin bilemeyeceği hususlarda yalnızca kadınların şahitliklerini kabul etmeleri de

⁹⁰ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Muhammed b. 'Arefe el-Verğumî et-Tûnusî, *el-Muhtasaru'l-Fikhî*, nşr. Hâfız 'Abdurrahmân Muhammed Hayr (yy. 1435/2014), 4/135.

⁹¹ Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 1/234-235.

⁹² Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 1/377.

⁹³ Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1989/1409), 3/100-101; Kâsânî, *Bedâi'*, 2/106.

zaruret sebebiyledir.⁹⁴ Bu noktada zaruretin dikkate alınması çocuğun beslenememesinden kaynaklanabilecek olumsuz sonuçları bertaraf etmeye yöneliktir. Kadınların özel şahitliklerinin kabulünün de bu hususlarda hakların zayı olması sonucunu önlemeye yönelik olduğu söylenebilir.

4. Sonuçları Tespit Yolları

Sonuç kimi zaman sarih olarak ifade edilir, bazen de karîne, zann-ı gâlib veya tecrübe yoluyla bilinebilir. Sonucun açıklanması, kesinlik ifade etmesi ve ihtimale açık olmaması sebebiyle en kuvvetli yöntemdir. Açıklama gerek hüküm koyan gerekse mükellef tarafından yapılabilir. Şâri' tarafından sonuca işaret edilmesi durumunda sonuç mansûs olmaktadır. Nitekim "Kadın halası ve teyzesi ile bir arada nikahlanamaz. Şüphesiz siz bunu yaptığınızda akrabalık bağını koparırsınız."⁹⁵ hadisinde Hz. Peygamber kadının bu yakınları ile aynı anda nikâhlı olunmasının sonucunun haram kılınmış olan akrabalığı kesme mefsedeti olacağını açıkça ifade buyurmuştur. Hz. Peygamber bir kadına talip olan Muğire'ye "Kadına bak, zira bu aranızda ülfet için en iyisidir" ifadesinde de talip olunan kadına bakmanın ülfet ve muhabbetin devamlılığı şeklindeki neticesini açıklamıştır. Bu şekilde hükümlerin illetlerini beyan eden nasların örnek verilmesinin sebebi sonuçların dikkate alınmasının illetler ve hikmetlere yönelik bir akıl yürütme/nazar niteliği taşımasıdır. Mükellefin tasrihi ise fiil ile ilgili maksat ve niyetini açıklamasıdır. Hülle nikâhında kişi şer'î hükümlere yönelik hilelere başvurarak Şâri'in maksadına aykırı olanı istediğini açıklamaktadır.⁹⁶

Karîne ile sonucun bilinmesi de söz konusudur. Nitekim ölümle sonuçlanan hastalık (maraz-ı mevt) halindeki kişinin evlenmesi durumunda hal karînelerine bakılması gerekir. Bunların nikâhın hayırlı olduğuna delalet etmesi durumunda ölüm hastasının evlenmesine engel olunmaz. Karîneler varislerine zarar verme amacı taşıdığını gösterirse nikâhtan menolunur. İmam Mâlik ise nikâhla zarar verme kasdına delalet eden duruma itibar ederek nikâhın sahih olmayacağı görüşündedir. Şâfiilere göre de nikâh sahihtir. Mükellefin hakkını konuluş gayesi olan maslahatın dışında kullanması da Şâri'in teşrîdeki muradının zıddı bir maksada yönelik karînedir ki bu batıldır. Kocanın evladı üzerindeki velâyet hakkını gayr-ı meşrû amaçların gerçekleştirilmesine vesile olarak kullanması da

⁹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 26/136.

⁹⁵ Buhârî, "Nikâh", 27; Müslim, "Nikâh", 37-38.

⁹⁶ Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 1/248-249.

böyledir. Baba çocuğunu ücretsiz emzirmeye razı olan annesinden çekip alırsa ya da anne emzirme karşılığında emsallerinin aldığı ücretten fazlasını isterse haklarını kötüye kullanmış olurlar. Aynı şekilde erkeğin yemin gibi bir gerekçe bulunmaksızın eşi ile dört aydan fazla birlikte olmaması da erkeğin zarar verme maksadı bulunduğuna karine teşkil eder. Bu sebeple fukaha hakime kadını boşama yetkisi tanımıştır.⁹⁷

5. Sonuç Merkezli İctihadın Fıkıh Usulünde Görünümü

Fıkıh usulünde sonuçların dikkate alınması özel bir başlık altında olmasa da çeşitli kurallar bünyesinde göz önünde bulundurulmuştur. Nitekim sonuçlara itibar edilmesi esasında Şâri'in hükümler ile murat ettiği maksat ve gayelerin gerçekleştirilmesini hedeflemektedir. Şer'î hükümler bu maksatların gerçekleştirilmesine yönelik vesileler olarak kabul edilmektedir. Sonuç merkezli içtihat çerçevesinde müçtehidin de bu maksatları gözetmesi, daha açık bir ifadeyle sonuçlarının Şâri'in maksadı ile ters düşmemesi durumunda fiillerin meşrû olduğunu düşünmesi gerekmektedir.⁹⁸

Bu itibarla hükmün yönelik olduğu sonuç ile ta'filinin temeli teşriin temel maksatlarına itibar etmeye dayanmaktadır. Bazı usul kuralları da hükmün sonucu ile ta'filini esas almaktadır. Nitekim mürsel maslahatlar, sedd-i zerâi', hiyel, istihsan, hilafa riâyet, maslahatların temininin öncelenmesi, hükmün sonucu olan mefsedet, zaruret kaidesi, hükmün yol açacağı zarar ve helak ile ta'lîli, sıkıntının kaldırılması (ref'u harac) hükmün meydana getireceği zorluk ve meşakkat ile ta'lîli gibi kuralların birbiri ile ilişkisi bulunmaktadır.⁹⁹ Sonuçların dikkate alınması esası ile ortak bağı bulunup aile hukuku ile ilgisi olan esaslara değinmek yerinde olacaktır.

5.1. Sedd-i Zerâi'

Sedd (السَّدُّ - çoğulu دَرَائِعُ) sözlükte boşlukların kapatılması (إِغْلَاقُ الْخَلَلِ) demektir. Zerâi' الدَّرِيْعَةُ ise bir şeye araç, vasita olmaktadır ki maksada ulaşmaya vesile edinilen araç için kullanılır. İstilahta zahiren mubah olup sayesinde yasak bir fiile ulaşılan şeyler anlamına gelir. Sedd-i zerâi'in manası fesat vesilelerinin

⁹⁷ Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 1/257, 259-260.

⁹⁸ Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 1/49.

⁹⁹ Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 1/486.

bertaraf edilmesi amacıyla önünün kapatılmasıdır. Bu da doğru bir fiilin mefsete vesile olması halinde yanlış/mefsetet olarak kabul edilmesidir.¹⁰⁰

Zerâî'e itibarla ilgili temel ilkenin fiillerin sonuçlarını göz önünde bulundurmak olduğu söylenebilir. Nitekim fiil doğurduğu sonuçla aynı hükmü alır. Zira fiil talep olunan bir şeye neden oluyorsa yapılması istenir, bir şerre sebep oluyorsa yasaklanır. Sonuçların dikkate alınmasında failin niyetine değil amelin netice ve semeresine bakılır. Neticeye göre de fiil övülür ya da zemmedilir. Dolayısıyla sedd-i zerâî'in temelini teşkil eden ilke ve kaidelerden biri de sonuca itibar etmedir. Bunu hükümlerle ilgili mesalihin muteber olması da teyit eder ki hükümler gerçekte sadece muayyen maslahatların gerçekleştirilmesi şeklindeki gayelerinin vesileleridir.¹⁰¹

Celb-i mesalih-def'i mefâsid ve sonuçların dikkate alınması sedd-i zerâî'in ilişkili olduğu esaslardır. Nitekim bir neticeye ya da kesin, zannî, çoğunlukla ya da nadiren muayyen bir gayeye yol açan vesileye ait her mukaddime hükmünü, vasıta olduğu sonuca göre alır. Öte yandan âlimler sedd-i zerâî'nin hükmü ve delil oluşu noktasında ihtilaf etmiş; Mâliki ve Hanbeli ulema onu fikhın delillerinden addetmiştir.¹⁰²

İbn Rüşd (ö.595/1198) Kitâb ve sünnette zerâî' kapsamına giren hususların sınırlandırılmasının mümkün olmadığını belirtir. İbn Kayyim'e (ö. 751/1350) göre Kitâb ve Sünnet'teki tahrime yönelik delillerin tümevarım yöntemiyle ele alınması şu sonucu ortaya koyar: Haram kılınan hususların bir kısmı temel maksatların korunmasına yönelik getirilen yasaklar şeklindedir. Şirkin, zinanın, şarap içmenin, kasıtlı adam öldürmenin haram kılınması gibi. Bir kısmı vesilelerin, harama giden ve onu kolaylaştıran yolların tahrimi kabilindedir. İbn Kayyim bu sınıfa örnek olarak zinaya yönelik sedd-i zerâî' kapsamında kadına yönelik bakışın, halvetin, kadının gizli zinetlerini göstermesinin, uzak mesafeye yalnız yolculuk yapmasının, örtülmesi gereken yerlere bakmanın tahrimini ve evlere girerken izin istemenin vücûbiyetini zikreder.¹⁰³ Şâtîbî'ye göre de fukaha yabancı kadınlarla halvet yasağı, kadının mahremi olmaksızın

¹⁰⁰ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *Seddü'z-zerâî' ve tahrîmü'l-hiyel* (yy. ts.), 1/4.

¹⁰¹ Ahmed Muhammed Mukirri, "Seddü'z-zerâî'", *Mecelletü Mecmei'l-Fıkhî'l-İslâmî* (Cidde 1431), 9/1648.

¹⁰² Mukirri, "Seddü'z-zerâî'", 9/1670.

¹⁰³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Seddü'z-zerâî'*, 1/4.

yolculuğa çıkması, kadınların erkeklere, erkeklerin de kadınlara bakmaktan sakınmaları emir ve nehyinin illetini zerâi' olarak belirlemiştir.¹⁰⁴

Sedd-i zerâi'in menât merkezli içtihat ile de bağı bulunmaktadır. Tahkiku'l-menât ile ilgili içtihadın ölçütlerinden biri fiillerin sonuçlarını dikkate almaktır. Sedd-i zerâi' kaidesi ise esasında sonucun dikkate alınmasını temel almaktadır. Nitekim sedd-i zerâi'de asıl olan fiillerin sonuçlarını göz önünde bulundurmaktır. Zira fiil ileride doğurduğu sonuçla ortak olan bir hüküm alır ki bu sonucun maksat olup olmaması fark etmez. Fiil şer'an talep olunan bir maksada yol açarsa muteber, aksine neden olursa gayr-i muteber olur. Şâtıbî de sedd-i zerâi' kuralını Şâri'in fiillerin sonuçlarına yönelik kastı ile temellendirmiştir. Bu sebeple müçtehit mükelleflerin fiillerini ancak onların sonuçlarını değerlendirdikten sonra bir hükme bağlar. Fiil ise ya bir maslahatın temini ya da bir mefsedetini def'i için meşrû kılınmıştır. Sonrasında kendisiyle murat olunan maksadın hilafına bir sonucu olabilir. Bu durumda meşrû olduğu söylenirse sağladığı yarar bu maslahata denk ya da daha fazla bir zarara yol açabilir.¹⁰⁵

Ferîd el-Ensârî kadınların yüzlerinin kapatılmasına dair bir emir bulunmamasına rağmen Allah'ın helal kıldığı bir hususun sedd-i zerâi'yle bağlantılı olarak fitne endişesiyle kadınlara yasaklanmasından bahseder. Bu bağlamda sedd-i zerâi'nin esasında meşrû maslahatların kesintiye uğramaması ile ilgili olduğunu ve Şâtıbî'nin maslahatların sürekliliğini fiillerde sonucun dikkate alınması esası üzerine bina etmiş olduğunu belirtir.¹⁰⁶

Raysûnî'ye göre erken dönemde zerâi' ilkesine gösterilen ilgi, dikkatleri sonuçlarla ilgilenmekten başka bir yöne çekmiş, zerâi' onun yerine geçmiştir. Aslında sonuçlara itibar etme ilkesi, kötülüğe giden yolları kapama (sedd-i zerâi') kuralından daha genel ve kapsamlıdır. Bununla birlikte ikisi arasında benzerlik ve giriftlik bulunmaktadır. Dolayısıyla sedd-i zerâi', sonuçları dikkate alma şekillerinden biri olarak kabul edilebilir.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Ebû İshak İbrâhim b. Musa b. Muhammed el-Gırnati eş-Şâtıbî, *el-İ'tisam* (Mısır: el-Mektebetü't-Ticaretî'l-Kübra, ts.), 2/33.

¹⁰⁵ Kasım b. Zâkir b. Muhammed ez-Zebîdî, *el-İctihâd fî menâti'l-hükmi's-şer'î dirâse te'sîliyye tabîkiyye* (yy. Merkezu Tekvîn li'd-dirâsâti ve'l-ebhâs, 2014/1435), 464.

¹⁰⁶ Ferîd el-Ensârî, *Sîmâu'l-mer'e fi'l-İslâm beyne'n-nefsi ve's-sûra* (Elvân Mağribiyye, 2003/1424), 82.

¹⁰⁷ Raysûnî, *Makâsıdın Üç İlkesi*, 75.

5.2. Hilâfa Riâyet

İhtilafların dikkate alınması sonuç merkezli içtihadın bir başka görünümüdür. Görüş ayrılığının sonucun dikkate alınması üzerine ortaya çıkışı fiilin vukuundan sonraki hale mahsustur. Kimi zaman müfti başlangıçta fiilin fesadı ile fetva verir. Fiil vuku bulunca yeniden değerlendirir ki bu değerlendirme, mesele hakkında akıl yürütmenin yenilenmesinden sonra gerçekleşen durumu dikkate almaktır. Muhalifin görüşü sebebiyle akıl yürütme ile tasarruf vukuundan sonra şer'an muteber hale gelir. Görüş esasen zayıf olmakla birlikte mesele bunun muktezasına göre vuku bulduğunda maslahat gözetilir. Nitekim akitlerin fesadı durumunda ihtilaf söz konusu ise tashihi ile ilgili olarak ileri sürülen şu görüş böyledir: Hakkında ihtilaf edilen her fasit nikâh ile miras sabit olur, feshi durumunda talâka ihtiyaç duyar. Zira vukuundan sonra eşlerin, çocukların ve varislerin her birinin maslahatı bu nikâha taalluk eder.¹⁰⁸

Görüş ayrılıklarının sebebi kimi zaman sonucun ya da mevcut durumun dikkate alınması olur: "İhtilaf sebebi nazarın mevcut duruma mı sonuca mı (hâl-meâl) yönelik olmasıdır."¹⁰⁹ Mesela erkeğin hanımını hayız döneminde boşayıp adet süresinin uzaması sebebiyle temizlik tamamlanmadan önce karısına dönmesinin hayız müddetinde dönme gibi olduğunu kabul eden görüş sonuca ve hali hazırdaki duruma itibara dayanır.¹¹⁰ Kadının hayız kanı kesildiğinde kocası onu boşar; daha sonra ise kan tekrar gelirse kocanın ric'ate icbar edilip edilemeyeceği ile ilgili olarak sonucun veya mevcut durumun dikkate alınmasına göre iki görüş vardır: Sonuca itibar eden görüş cebri, hali dikkate alan ise cebrin olmamasını kabul eder.¹¹¹

Mükâteb köleyi zevcesi, mükâtebeyi kocası satın aldığı anda aralarındaki nikâhın feshi hakkında ihtilaf edilmiştir. *el-Müdevvene*'deki iki görüşten birine göre nikâh o andan itibaren fesh olunur, zira bu milk-i rakabedir. İkincisine göre ancak acziyet sonrasında fesh olunur. Zira o an satım sadece kitabet üzerine

¹⁰⁸ Abdurrahman b. Ma'mer b. es-Senûsî, "Murââtü'l-hilâf fi'l-ictihâdiyyâti ve'l-akide", *Mecelletü'l-Beyân* (el-Münteda'l-İslâmî, 1431), 20/151.

¹⁰⁹ Ebû'l-Hasen 'Alî b. Sa'îd er-Recrâcî, *Menâhîcu't-Tahsil ve Netâ'icu Letâ'ifi't-Te'vil fi Şerhi'l-Müdevvene ve Hallu Muşkilâtihâ* (yy. Dâru İbn Hazm, 2007/1428), 5/316.

¹¹⁰ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Muhammed b. 'Arafe, *el-Muhtasarü'l-Fikhî*, nşr. Hâfız 'Abdurrahmân Muhammed Hayr (yy. 1435/2014), 4/127.

¹¹¹ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdullâh el-Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halîl li'l-Haraşî* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.), 4/28.

vuku bulmuştur. İhtilafın sebebi ise hal ve meâle itibar edilmesidir. Sonuç dikkate alındığında nikâhları derhal fesh olunur.¹¹²

Anne karnındaki yavru hali hazırda mütekavvim değildir, ancak annesinden ayrıldıktan sonra sonuç itibarıyla maldır. Muhâlaada erkeğe verilen hayvanın yavrusu kadına ait olur. Zira o kadının mülkünün nemasıdır. Bu noktada nikâh ve talâk arasında da fark gözetilmiştir. Nikâhın şarta ta'lik ihtimali yoktur. Bunun hali hazırda mal olmadığı için belirlenmiş/müsemmâ mehir olması da mümkün değildir. Anneden ayrılmaya izafesi ya da ta'lîki manasında olduğundan sonuca da itibar edilemez. Dolayısıyla mehr-i misil alabilir. Hul' ise bir talâk olması itibarıyla şarta izafe ve ta'lîk olunabilir. Karındakinin de sonuca itibar edilerek mehr-i müsemmâ olarak belirlenmesi mümkündür. Anneden ayrılınca mehr-i müsemmâ erkeğin olur.¹¹³

Serahsî (ö.483/1090) ceninin murisin ölümü sırasında ana rahminde nutfe olarak bulunması halinde nutfede hayat olmadığı halde varislerden sayılacağı şeklindeki bir görüşten bahsederken Hanefîlere göre de hayat olmasa bile rahimdeki bu nutfenin fesada uğramadığı sürece hayat için ve canlı bir şahıs olsun diye planlandığının kabul edildiğini belirtir. Ona göre bu sebeple sonuca itibar ederek cenine hayat hükmü verilir. Bu durum ihramlıya kırması halinde cezanın vâcib olması hakkında yumurtaya av hükmünün verilmesine benzer. Halbuki yumurtada avla ilgili bir mana bulunmamaktadır. Bu sebeple karındakini azat etmek, ona vasiyette bulunmak da sahihtir. Her ne kadar nutfe hali hazırda olsa da ana karnındaki sonuca itibar edilir ve varislerden sayılır. Rahimdeki cenini, mirasa sahip olabilmenin menfaati ile ilgili olarak anneden ayrılmış kabul eden görüş de sonucu esas alır. Nutfe de sonuç itibarıyla yaşayan canlı insan gibidir.¹¹⁴

Kimi zaman da mevcut durumun dikkate alınması cezanın vücûbiyetine engel olur; sonuca itibar edilmesi ise cezayı gerektirir. Mesela bir hayvanın karnına vurulduğunda cenini ölü olarak düşürüp sonra da ölürse hem annenin hem yavrunun kıymeti tazmin edilir. Zeyla'î (ö.743/1342) "Ancak bir kadının karnına vurulması sonucunda kadın cenini ölü düşürürse annenin tazmin edilmesi gerekir, çocuğun gerekmez, sadece hür kadında ğurre gerekir. Cariye ise

¹¹² Recrâcî, *Menâhîcu't-Tahsîl*, 3/510.

¹¹³ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-'Eimme es-Serahsî, *el-Mebsût*, nşr. Halîl Muhyiddîn el-Meyyis (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1421/2000), 1/154, 6/188.

¹¹⁴ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 1/43.

annenin kıymeti ödenmelidir. Çocuğun da erkekse değerinin beşte biri, kız ise onda biri ödenir. Zira cenin bir açıdan cüz, bir yönden de nefistir.” Zeylaî bu noktada nefsilik yani can taşıma yönünü tercih ettiğini ve kul haklarının hilafına ikisinin de tazminini gerekli gördüğünü belirtmiştir.¹¹⁵ Bu noktada hayat hakkının korunması maksadını temin sonucunu gözeten bir ictihaddan söz etmek mümkündür.

Görüş fetva isteyeninin kastının dikkate alınması ile de farklılaşabilir. Kimi zaman müctehit fetva almak isteyen kişinin batıl ya da harama ulaşmak için hile yapmak istediğini hal karînesi ile anlar ve fetvanın bir hakkın iptali ya da bir batıla ulaşmak için hile edinilmesi sonucuna yol açmaması için bu kimseye fetva vermekten kaçınmanın maslahat olduğunu düşünür.¹¹⁶ Şâfiîler erkeğin karısının mehrinin bir kısmını vermesi durumunda kadının kocasına teslim icbar edilemeyeceğini kabul etmişlerdir. Gerekçe/illet olarak da bunun kocalar tarafından erkeğin bin dirhemden sadece bir dirhem vererek kadının nefsinin hapis hakkını iptal etmeye bir yol edinme sonucunu doğuracağını ifade etmişlerdir.¹¹⁷ Günümüzde de hüküm fetva isteyeninin kastına göre değişebilmektedir. Mesela güzelleşmek için yapılan operasyonlarda kadınların maksatları farklılık arz etmektedir. Velîd Huseyn'e göre bazı kadınlar ameliyatın bir zararla sonuçlanması söz konusu olmaksızın kocası için güzelleşmeyi ve bir kusurun yok edilmesini kasteder ki bunları güzelliklerini ve dişiliklerini yabancı erkeklere gösterme gibi kötü amaç taşıyanlara benzetmemek mümkündür.¹¹⁸

Hüküm insanların bulunduğu hallere tabi olarak da farklı olabilir. Mesela nikâhın hükmü kişinin durumuna göre değişebilir. Evlenmek zina etmekten korkan kişi için vâcib, korkmayan hakkında müstehab olur. Nikâhın talep olunması esas olmakla birlikte nikâhla ilgili illetin gerçekleştirilmesi şartlara ve mükellefi çevreleyen sonuçlara bağlı olarak farklı olur¹¹⁹ ki İbn Rüşd bu noktada maslahatın dikkate alındığına işaret eder.¹²⁰ Eşini oruçlu iken öpmenin

¹¹⁵ ez-Zeylaî, 'Oşmân b. 'Alî b. Mehcen el-Bârîî Fahrüddîn el-Hanefî, *Tebyînu'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dakâik ve Hâşiyeti's-Şelebî* (Kâhire: el-Matba'atu'l-Kubre'l-'Emîriyye, 1313h.), 2/66.

¹¹⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lamü'l-muvakkîin*, 4/176.

¹¹⁷ Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 2/539.

¹¹⁸ Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 2/540.

¹¹⁹ Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşkı İbn Abidin, *Hâşiyetu İbn Abidin: Reddü'l-muhtâr alâ Dürri'l-muhtâr* (Mısır: Mustafa Babi el-Halebi, 1984/1404), 3/7.

¹²⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/2.

hükmü de öpen kişinin zaafına göre değişir. Öpmenin inzal gibi bir duruma neden olmaması halinde menedilmesinin bir manası olmaz.¹²¹

Çok evlilik de zulüm ve haksızlık yapacağı kesin olan erkeğe neden olacağı sonuç dikkate alınarak haram kılınır. Zira nikâh nefsin iffetli olması ve sevap kazanma maslahatı sebebiyle meşrû kılınmıştır. Zulüm ile ise haramlar işlenir.¹²² Nisâ 4/3. âyette Allah Teâlâ eşler arasında adaletten korkan kimseye tek kadınla evlenmesini vâcib kılmıştır. Zira çok evlilik haksızlığa vesiledir, bu da bizatihi haram kılınmış olan zulümdür. Nisâ 4/129. âyet de çok evli olanlarda genellikle adaletsiz davranışın müşahade edildiğine delalet eder. Bununla birlikte fukahadan hiçbiri çok evliliğin haram olduğu, nikâhın sabit olmayacağı ve sonucunda hükümlerini doğurmayacağı görüşünü ileri sürmemiştir.¹²³

5.3. İstihsan

İstihsan genel ilke karşısında tikel maslahatı kabul etmektir ki esasında bir kabihe yol açan ya da bir başka manada kolay için zorun terki şeklinde kıyasın menedilmesidir. Şâtibî istihšana yönelik yaklaşımları değerlendirirken bunu hükümlerin sonuçlarının dikkate alınması ile ilgili akıl yürütme/nazar olarak nitelendirmiş ve amellerin sonuçlarının da her hükümde gözetilmesinin لازم olduğunu ifade etmiştir.¹²⁴ Öte yandan Şâtibî istihsanı salt arzu ve istek üzerine değil sonuca itibar etme kaidesi üzerine kurmuştur.¹²⁵ Bu çerçevede ruhsatlarda da hakikatte mesalihin temini, mefasidin önlenmesi ile ilgili olarak sonucun esas alındığını belirtmiştir. Bu ise umumi delilin yasak olmasını gerektirdiği durumda özel olarak söz konusu olur. Zira genel nitelikli aslı delilde kalındığında bu delilin gereği olan maslahatın ortadan kaldırılmasına yol açılır. Bu sebeple ilerideki sonucun gözetilmesi de bir tür vâcib olur. Nitekim umumi delil kadınların gösterilmesi yasak olan yerlerine bakılmasının yasak olmasını gerektirmekle birlikte tedavi amacıyla bakılmasına ruhsat verilmiştir.¹²⁶

¹²¹ Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 2/548.

¹²² İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, 3/7.

¹²³ Muhammed Reşid Rıza, "Netîcetü mâ tekaddem fî hakikati riba'l-Kurân ev er-riba'l-muharrami'l-kat'î el-murâd bi'l-va'di's-şedîd", *Mecelletü'l-Menâr* 31/37.

¹²⁴ Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 4/209, 211.

¹²⁵ Muhammed Yüsrâ İbrahim, *Fikhu'n-nevâzil li'l-ekalliyâtî'l-müslimeti te'sîlen ve tatbîkan* (Kahire: Dâru'l-Yusr, 2013/1434), 1/584.

¹²⁶ Kemalüddin Cuayt, "Akdul istisnâ", *Mecelletü Mecmei'l-Fıkhî'l-İslâmî* 7/13 (1431), 954.

5.4. Müçtehidin Fiile Terettüb Eden Sonucu Dikkate Alması

Şer'î yükümlülükler kulların yararına/mesalih yönelik olarak vazolunmuştur ki bunlar ya uhrevidir, mükellefin ahiretteki sonucuna yöneliktir; ya da dünyevidir. Ameller ise bu yararların neticelerinin öncülleridir (mukaddemât). Zira Şâri'in maksadının müsebbeblerine ait sebeplerdir. Müsebbebler ise sebeplerin sonuçlarıdır. Bu nedenle sebeplerin gidişatında sonuçların dikkate alınması istenir.¹²⁷

Şâtibî müsebbebleri sebepleri kendileri için meşrû olan ve olmayan şeklinde ikiye ayırmıştır. Meşrû olanlar nikâhla neslin çoğalmasının kastedilmesi gibi aslî kasıt ya da kadınla birlikteliği kastetme şeklinde tâbi kasıt olur. Şâri' nikâh ile öncelikli olarak neslin çoğalmasını murad etmiştir. Ardından da nikâhı huzur, sıhri hısımlık, hizmet, Allah'ın helal kıldığı şekilde kadınlardan istifade etme, güzelliğine arzu duyma, haramlara karşı iffetli olma neslin çoğalması maksadına tabi olmaktadır ki mütesebbibin/kişinin bunlara yönelik kastı genel anlamda Şâri'in de maksadı olacaktır.¹²⁸ İbnu'l-Humâm'a göre de aslın illeti iffetlilik gibi nikâhın müstakbeldeki makâsının temin edilmesidir. Nesebin sübutu, iddet, nafaka nikâhın bazı maksatlarındandır. Nikâhın geleceğe yönelik gayesi ise iffetli ve iyi olmaktır ki bu da caiz yolla olur. Fasid nikâhta ise neseb, birleşmenin gerçekleşmesine bağlı olarak mehrin ve iddetin vücûbu gibi maksatlar hasil olur.¹²⁹

Bazı fakihler öpme, sarılma gibi evlenmeye sevk eden davranışların haram olduğu görüşlerinin illeti olarak bu faktörlerin yasak bir yakınlaşmaya vesile olacağından ve harama vesile olanın ise haram hükmünü alacağından bahsetmişlerdir.¹³⁰ Nitekim bazı fiillerin hükümleri yol açacağı sonuçlara göre değişebilir. Bu sebeple müçtehidin fiilin sonucunu dikkate alması gerekir. Mesela oyun ve eğlencenin hükmü sonucuna göre değişir. Mubah şâyet bir vâcibin terkine ya da haram işlemeye, düşmanlığa veya ahlaksızlığa yol açıyorsa haram olur.¹³¹ Bedenin güçlendirilmesi gibi bir maslahatın teminine neden olup bir zarar ve mefsedet doğurmuyorsa mubah olur ve talep edilir. Bu

¹²⁷ Kemalüddin Cuayt, "el-Urf", *Mecelletü Mecmei'l-Fikhi'l-İslâmî* 7/13 (1431), 2545.

¹²⁸ Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 1/244.

¹²⁹ İbnu'l-Humâm, Kemâluddîn Muhammed b. 'Abdulvahid b. 'Abdilhamîd b. es-Sîvâsî, *Fethu'l-Kadîr* (yy. Dâru'l-Fikr, ts.), 3/394-395.

¹³⁰ Kâsânî, *Bedâi'*, 5/120.

¹³¹ Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 1/113.

sebeple Şâri' bir maslahata yol açan lehvi mubah kılmıştır. Mesela eşi ile eğlenme nesil gibi zaruri bir emre hizmet eder.¹³²

5.5. Sonuçların Tearuzu

Kimi zaman sonuçlar çelişir, fiil iki maslahata ya da iki mefsedete veya bir maslahat ve bir mefsedete yol açar. Müçtehitler de bunları değerlendirme ve tercih sırasında farklılık gösterir. Bazı müçtehitler maslahatı, bazısı mefsedeti dikkate almayı tercih eder. Bazen de bir başka sonucu düşünmeksizin iki neticeden birini düşünmekle yetinir. Mesela gizlice zina etmiş ve zinası duyulmamış olan bir kadının bekâret zararının dikilmesinin hükmü konusunda bu fiilin yol açtığı sonuçla ilgili ihtilaf sebebiyle farklı görüşler ileri sürülmüştür. Çağdaş âlimlerin bir kısmı kadının ayıbını örtme, tevbe etmesine teşvikte bulunma ve ailesini rezil olmaktan koruma maslahatı şeklindeki sonucu dikkate alarak buna cevaz vermiştir. Bazı âlimler de ahlaksızlığın ve aldatmanın yayılması mefsedetine yol açması sebebiyle bunu haram kabul etmiştir.¹³³

Karâfi sonuçların çatışmasını şu şekilde ifade eder: “Kendisi ile hedeflenen gaye ile sonuçlanmayan her tasarruf meşrû kılınmaz... Aynı şekilde erkeğin cariyesi ile evlenmesi de meşrû değildir. Zira nikâhın maksatları (cariyede) akitten önce sahip olma/milk aracılığıyla hasıl olmaktadır. Dolayısıyla cariyesi için nikâh akdi gerçekleşmez. (İkinci kaide) erkeğin kadına yönelik olarak koruma, gözetme ve ahlakını ıslah için tedip etme şeklindeki yükümlülükleri evliliğin gereklerindedir (Nisâ 4/34). Köle edinme ise efendilerin üstün olma, köleyi çalıştırma, her hususta onun ahlakını ıslah etme hakkına sahip olmasını gerektirir. Zira hakların sonuçlarının çatışması sebebiyle kişinin cariyesinin kocası, kadının kölesinin de kocası olması mümkün değildir.”¹³⁴

Öncelikli maslahattan sayılan hükümler çerçevesinde sedd-i zerâi' gerekçesiyle bizi haram kılınmış olan fiil önemli bir maslahat sebebiyle mubah kılınabilir. Mesela doktorun avret mahallerini ve yabancı kadınların bedenlerini görmesi iki zarardan daha hafif olanını uygulama kuralı ile amel etmektir.¹³⁵

¹³² Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 2/566.

¹³³ Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 1/191-192.

¹³⁴ Karâfi, *el-Furûk*, 3/135, 169.

¹³⁵ Muhammed Reşîd Rızâ, “Hükmü't-tasvîr ve sun'î's-suver ve't-temâsîl ve't-tihâzihâ”, *Mecelletü'l-Menâr*, 20/270.

Öte yandan sonuçlar göz önünde bulundurulurken vasıta olunan sonucun yakın olanı dikkate alınmış ve bu sonucun hükmü verilmiştir. Fukaha bu esasî hükümlerin ta'lîli sırasında çokça zikretmiştir. Bazı Hanefi ve Malikiler, iki görüşünden birinde İmam Şâfiî ve Hanbeliler önce sonucun, ikinci olarak mevcut durumun dikkate alınacağını kabul etmişlerdir. Bu da bir şeyin gelecekte doğuracağı sonuç anlamına gelir ki hüküm hali hazırda o sonuca isnat edilir.¹³⁶

Fukahanın hamileyken ölen kadının karnının yarılarak çocuğun çıkarılması konusundaki görüş ayrılığının temelinde de öngörülen sonucun farklılığının bulunduğu söylenebilir. Nitekim Hanefi ve Şafileler bunun cevazını kabul etmiştir. Hanbelilere göre ise kadının karnı yarılmaz, karnındaki ölünceye kadar defnedilmez, çocuğun bir kısmı canlı olarak çıkarsa kalan kısmı için karnı yarılabilir.¹³⁷ İbn Sa'dî'ye göre fakihler bu durumu müslle olarak kabul etmiştir ki ölüye müslle yani işkence yapmak haramdır. Ancak kesin ve güçlü bir maslahat ortaya çıktığında yani çocuğun maslahatı sebebiyle bir kısmı canlı olarak çıktığı zaman kalanı için annenin karnı yarılar. Aksi takdirde çocuğun ölümü mefsedetini sonucu doğacaktır. Canlı olan ise ölüden daha fazla göz önünde bulundurulur. Günümüzde kadının karnının yarılmasının gelişme kaydetmesi ile artık bu müslle sayılamaz. Özellikle de hamilelik süresi bitmiş ya da çocuğun sağ salim olduğuna dair zann-ı gâlib oluşmuşsa fukahanın müslle ile ta'lîli de cevaz ile hükmetmelerine delalet eder. Bu noktada maslahat ve mefsedetlerin çatışması halinde en üsteki maslahat öne geçirilir, en zayıf mefsedet irtikâb edilir. Çocuğun sağ olarak var olması kadının karnının yarılmamasından daha büyük bir maslahattır. Aynı şekilde karnın yarılması mefsedettir, canlı çocuğun anne karnında ölüme terkedilmesi daha büyük bir mefsedettir. Dolayısıyla karnın yarılması iki mefsedetten hafif olanıdır.¹³⁸ Alanında ihtisas sahibi doktorların ortak kararı ile hamileliğin devamının annenin hayatına yönelik kesin tehlike oluşturması durumunda ceninin düşürülmesine de iki zarardan daha büyüğünü defetmek için cevaz verilmiştir.¹³⁹

¹³⁶ Yüsrâ İbrahim, *Fıkhü'n-nevâzil*, 1/592.

¹³⁷ Kâsânî, *Bedâi'*, 5/130; İbn 'Abdisselâm, *Kavâ'idu'l-'ahkâm*, 1/77.

¹³⁸ Abdurrahman b. Nasir es-Sa'dî, *Mecmû'u'l-fevâid ve'ktinâsu'l-evâbid* (Riyad: Tahkiku't-turâs ve'n-neşri'l-ilmî, 2011/1432), 21/56-57.

¹³⁹ *Mecmeu'l-fıkhî'l-İslâmî*, (1410), 4; Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 2/600.

6. Sonuçlara İtibarın Etkisi Açısından Şer'î Hükümler

6.1. Sabit Hükümler

Sonuçlarının sabit olması sebebiyle değişmeyen hükümlerdir. Zira bu hükümlerin sonuçları zaman, yer veya durumlara göre değişmez. Fiilin yol açtığı mefsedet ya da mefsedet şeklindeki sonuç sabit olup değişken değildir. Bunun nedeni muhtemelen hükümlerin ve fiillerin sonuçlarının Allah'ın insana verdiği tabiatla bağlantılı olması ya da konunun ve nesnenin bizatihi kendisiyle ilişkisidir. Bu da bazı hükümlerin sabit ve değişmez olması sebebiyle sonuçları ile muallel olarak naslarda vazolunmuş olduğunun izahı olabilir. Mesela kadının hala ve teyzesi ile aynı sürede nikâhlanması yasağı akrabalık bağının koparılması şeklinde yol açtığı sonuç ile illetlendirilmiştir. Bu nikâhın sonucu sabit olup şahıslar ya da durumlara veya zamana göre değişmez. Zira bu sonuç mevzuun tabiatına aittir. Aynı şekilde yabancı bir kadınla halvetin ve kadının mahremi bulunmaksızın yolculuk yapmasının yasaklanmasını bu davranışların şehvi duyguları körükleyerek çoğunlukla zinaya yol açması şeklinde izah eden anlayış bu sonucun yaygın ve baskın olmasa da çokça olmasını esas almıştır. Söz konusu çokluğu da bunun insan tabiatı ve Allah'ın insanın nefesine yerleştirdiği özellikler ile ilgili bir durum olması şeklinde izah etmiştir.¹⁴⁰

6.2. Değişken Hükümler

Bazı hükümlerin zamanın, mekanın, şartların, şahısların ya da ârizî durumların değişmesine bağlı olarak sonuçları da değişebilmektedir. Genellikle bir zamanda bir mefsedete yol açan ya da muayyen bir şahsa nispet edilen şeyin bir maslahata yol açması da muhtemeldir. Meşrû bir fiilin neticesinin mefsedet olması gibi kimi zaman fiilin yol açtığı sonuç da değişebilir ki sonucu sebebiyle bu fiil menedilir. Nitekim Hz. Âişe kadınların zinetler içerisinde dışarı çıkmalarının fitne sonucunu doğuracağını düşünmüş ve “Şâyet Rasulullah kadınlara olanı görseydi onları mescitten menederdi..” demiştir.¹⁴¹

Sonuç açısından mendûb bir fiil cüz itibarıyla nedb, genel/küll itibarıyla vücûb hükmünü de alabilir.¹⁴² Mesela nikâh cüz itibarıyla sünnettir, ancak nikâhın bütün insanlar tarafından terkedilmesi caiz değildir. Evlilik hayatı içerisinde cinsel birliktelik mubahtır, ancak daimi olarak külliyen terki haramdır. Zira bu

¹⁴⁰ Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 2/603-604.

¹⁴¹ Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 1/202.

¹⁴² Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 2/624.

durumda kadına yönelik bir zarar verme ve nikâhın makâsının ortadan kaldırılması söz konusudur.¹⁴³ Bunun sebebi ibâha hükmünün birlikteliğin cüz'î durumları ve zamanları ile haramlığın ise genel olarak terkedilmesi ile ilgili olmasıdır.¹⁴⁴

Mendubun terki harama düşmeye yol açtığına mendub vâcibe dönüşür. Mesela nikâh asıl itibarıyla sünnettir, ancak nikâhı terketmekle zina yapacağından endişe eden kişi hakkında vâcibtir. Mubah da vâcibe dönüşebilir, söz gelimi erkeğin yabancı kadınlara bakıp onlarla ilişkiye girmekten kaçınmak için hanımı ile birlikte olma ve ona bakma ile meşgul olması böyledir. Zira mubah bir fiille haramın terki kastediliyorsa bu fiil vâcib olur. Mubah fiille bir yasak ya da zarar kastedilerek harama ulaşmak istendiği zaman mubah harama dönüşür. Nitekim hülle nikâhında nikâh akdi ile haramın helal olması kastedilmektedir. Bu durumda nikâh yol açtığı sonuç sebebiyle haram olur.¹⁴⁵ Bunun aksi de olabilir. Mubah olan eğlencenin/lehvin sonucu da kişilere göre değişir ki hüküm de buna göre verilir.¹⁴⁶

Mekruhun menduba dönüşmesine bazı fakihlerin talâkın kerahetinden bahsetmeleri örnek olarak verilebilir. Zira talâk nikâhı ortadan kaldırır ve nikâhın genel gayelerini iptal eder ki nikâh mendub olan birtakım maslahatlar içerir. Ahlakın uyuşmaması, tabiatların farklılığı gibi sebeplerle kocanın evliliği ile nikâhın faydalarının/mesâlih yok olacağına ya da kötü huyu ve geçimsizliği nedeniyle hanımı ile beraberliğinin kendi dininin ve dünyasının fesadına sebep olacağına zann-ı gâlib ile inanması suretiyle nikâh maslahat olmaktan çıktığında ise maslahat talâka intikal eder ve talâk koca hakkında menduba dönüşür.¹⁴⁷

Kadının karnının ceninin çıkarılması için yarılmasını hükümlerin sonuçları itibarıyla değişmesi çerçevesinde de ele almak mümkündür. Nitekim bazı fakihler bunu mefsedete yol açtığı için menetmiştir. Zira bu durumda yaygın/gâlib olan ölümdür. Tıbbi gelişmeler sonrasında ise gâlib olan sağlık

¹⁴³ Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 1/113-116.

¹⁴⁴ Velîd, Huseyn, *İ'tibâr*, 2/661.

¹⁴⁵ Velîd, Huseyn, *İ'tibâr*, 2/630, 635, 648.

¹⁴⁶ Sa'dî, *Mecmû'u'l-fevâid*, 21/56-57.

¹⁴⁷ Kâsânî, *Bedâi'*, 3/95.

olmuş, dolayısıyla ceninin hayatının kurtarılması da talep edilir hale gelmiştir.¹⁴⁸

Sonuçları dikkate alma kuralının etkisinin söz konusu olduğu aile hukuku ile ilgili güncel meseleler arasında suni döllenmeye de yer verilmiştir. Erkeğin spermi ile kadının yumurtasının doğal olmayan yollarla döllendirilme türlerini ifade eden yöntemler içerisinde eşlerin dışında bir başka kaynak kullanımı ya da eş olmayan bir başka kadının rahmine yerleştirilmesi durumunda haram hükmü verilmiştir. Evli çiftler arasında ölü bile olsa erkekten alınan hücrenin kadının rahmine yerleştirilmesi şeklinde dâhilî ya da eşlerden alınan sperm ve yumurtanın tıbbi deney tüpünde aşılması şeklinde haricî dölllenme yöntemlerinin hükmü hakkında ise ihtilaf edilmiştir. Bazı âlimler buna tedaviyi üstlenenin güvenilir Müslüman bir doktor olması, işlem sırasında halvetin bulunmaması, aşılamanın kocanın rızası ile gerçekleşmesi, neseplerin karışmaması için bütün tedbirlerin alınmış olması gibi birtakım şartlarla cevaz vermişler, bu yöntemlerin de neslin çoğalması şeklinde şer'î bir maksadın gerçekleştirilmesi niteliğinde olduğunu kabul etmişlerdir. Öte yandan bu yöntemlerin şüphelerin çoğalmasına neden olacağı, ırzın korunmasının ise dinin genel maksatlarından olması gerekçesiyle hükmün tahrîm olduğunu kabul edenler bulunduğu gibi bunun zaruret bulunan durumlar çerçevesinde düşünülmesi gerektiği ve hakkında genel bir fetva verilemeyeceğini ileri sürenler de bulunmaktadır. Mecmau'l-Fikhi's-Suûdî çok eşli bir evlilikte embriyonun bir başka eşe yerleştirilmesine zaruri bir ihtiyaç bulunması halinde bir karışıklığa sebep olmayacak şekilde ileri düzeyde tedbir/ihtiyat şartıyla cevaz vermiş (Mekke 7. Dönem 5. Karar), ancak daha sonra kendisine nakil yapılan kadının da eşyle birlikte olması hasebiyle hamileliğin nakilden mi doğrudan birliktelikten mi olduğunun nesebin karışması şaibesine yol açacağı gerekçesiyle bu karardan dönmüştür.¹⁴⁹

Kadının hamileliğinin engellenmesi ve gebelik önleyici yöntemlerin kullanılması da kadının durumuna göre değişmektedir. Anneye yönelik kesin bir zararın sübutu durumunda, Müslüman doktorların kararı ile hayatından endişe duyulduğunda gebelik engellenebilir.¹⁵⁰ Görülmektedir ki müçtehidin

¹⁴⁸ Sa'dî, *Mecmû'u'l-fevâid*, 21/56-57.

¹⁴⁹ Bkz. Muhammed Haydar el-Hibr et-Tayyib, *Kaidetü itibari'l-meâlât ve'l-âsâru'lletî terattebe aleyha fi'l-müsteceddâti'l-fikhiyyeti'l-muâsıra* (Sudan: 2015/1436), 147-152.

¹⁵⁰ Velîd Huseyn, *İ'tibâr*, 2/549.

insanların durumlarının farklılığını gözetmeksizin genel bir hüküm vermesi ictihadda bir tür hata olarak kabul edilebilir. Zira kişiler dindarlık, kudret, mekan farklılığı gibi fetvayı etkileyecek yönler itibarıyla değişkenlik gösterir.¹⁵¹ Bu itibarla söz konusu farklılıkların doğuracağı sonuçların ictihat etkinliğinde dikkate alınmasının gerektiği söylenebilir.

Sonuç

Klasik fıkıh literatüründe fer'î meselelerin hükümleri çerçevesinde ileride doğabilecek sonuçlar göz ardı edilmemiştir. Usul âlimleri de mesâlih, sedd-i zerâi', hilafa riâyet, istihsan gibi sonuç merkezli ictihadın tatbikî yönünü ortaya koyan kuralları tespit etmişlerdir. Olası sonuçların ictihat ve fetva faaliyetinde göz önünde bulundurulmasını şer'an muteber bir esas olarak kabul edip bu ilkeyi şer'î delilleriyle ortaya koymak suretiyle ilk olarak özel bir şekilde ele alan âlim Şâtıbî'dir.

Sonuçların dikkate alınması ilkesinin tanımlanıp teorik düzeyde ele alınması ise çağdaş âlimler tarafından bu kuralın daha önce usul kuralları, fer'î meseleler ve kavaid çerçevesinde işaret edildiği hususlardan hareketle gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede sonuçların da mefsedetlerin ve zararın engellenmesi, maslahatların temini şeklinde temel maksatlar ekseninde tespit edildiği görülmektedir. İctihat ve fetva etkinliğinde ileride doğacak sonucun değerlendirilmesi "el-ictihâdu'l-meâlî" şeklinde özel bir isimle anılmıştır. Sonuç merkezli ictihat aslen caiz olan herhangi bir tasarrufun bir mefsedeti gerektirmesi veyahut bir maslahatın yok olmasına sebep olması durumunda yasaklanmasını ifade etmektedir ki nassın tatbiki ile ilgili olarak mevcut durumun ve sonucun (hâl ve meâl) dikkate alınması neticesinde bu aslî hükümden farklı yeni bir hüküm çıkarılabilmektedir.

Sonuç merkezli ictihadın meşrûiyet sınırları içerisinde gerçekleşmesini sağlamak amacıyla sonucun gerçekleşmesinin kesin, şer'î maksadı gerçekleştirici, objektif/munzabıt olması, sonucun dikkate alınmasının öncelikli bir maslahatın zayi olmasına veya daha büyük bir zarara uğramaya neden olmaması şartları ileri sürülmektedir. Bu çerçevede aile hukukuna dair verilen örneklerden hareketle fikhî düşüncede kadınları ilgilendiren hükümlerin de sonuçların dikkate alınması ilkesi ışığında değerlendirilebileceği tespit edilmektedir. Sonuçların neslin muhafazası ile toplumun korunması şeklinde

¹⁵¹ Velîd Huseyn, *i'tibâr*, 2/550.

genel maksatlar kapsamında ele alınmasının yanı sıra kadına sağlanacak yarar ve ondan bertaraf edilecek zarar açısından özel olarak göz önünde bulundurulması, gerek hükümlerin uygulanmasında gerekse yeni meselelerin hükümlerinin tespitinde önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Aslan, Mehmet Selim. "İctihad ve Fetva Faaliyetlerinde Olası Sonuçların Dikkate Alınması (İ'tibârü'l-meâlât)". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (2016), 183-218.
- Cuayt, Kemalüddin. "Akdu'l-istisnâ". *Mecelletü Mecmei'l-Fikhi'l-İslâmî* 7/13 (Cidde 1431).
- Cuayt, Kemalüddin. "el-Urf". *Mecelletü Mecmei'l-Fikhi'l-İslâmî* 7/13 (Cidde 1431).
- 'Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed. *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1420/2000.
- Bâbertî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *er-Rudûd ve'n-Nukûd Şerhu Muhtasari İbn Hâcib*. nşr. Dayfullâh b. Sâlih b. 'Avn el-'Umerî - Terhîb b. Rubey'ân ed-Dûsirî. yy. 1426/2005.
- Buhârî, Abdulazîz b. Ahmed b. Muhammed 'Alâ'uddîn. *Keşfu'l-Esrâr Şerhu Usûli'l-Pezdevî*. nşr. Muhammed Mahmud Abdullah. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Cüveynî, Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed. *Nihâyetü'l-Matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. nşr. Abdulazîm Mahmûd ed-Dîb. yy. Dâru'l-Minhâc, 2007/1428.
- Dalma, İdris. *Şâtibî'de Fiillerin Sonucunun İ'tibâra Alınması*. İğdır: Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Emir Padişah, Muhammed Emin b. Mahmûd Buhari. *Teysîrüt-tahrîr şerhi alâ Kitâbi't-Tahrir*. yy. Dâru'l-Fikr, ts.
- Ensârî, Ferîd. *Sîmâu'l-mer'e fî'l-İslâm beyne'n-nefsi ve's-sûra*. yy. Elvân Mağribiyye, 2003/1424.
- Haraşî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdullâh el-Mâlikî. *Şerhu Muhtasari Halîl li'l-Haraşî*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.
- Heytemî, Ebû'l-Abbas Şehabeddin Ahmed İbn Hacer. *ez-Zevâcir an iktirâfi'l-kebair*. nşr. Mustafa Nezar el-Bâz. yy. el-Mektebe ve'l-Buhûsu'd-dirâsâtü'l-Asriyye, ts.
- Hibr et-Tayyib, Muhammed Haydar. *Kaidetü itibari'l-meâlât ve'l-âsârü'lletî terattebe aleyha fî'l-müsteceddâti'l-fikhiyyeti'l-muâsıra*. Sudan: Doktora Tezi, 2015/1436.
- Hubeyt, Ahmed Muhammed Hâdî. "İ'tibârü'l-hâl ve'l-meâl fî tatbîki'n-nassî's-şer'î". *Mecelletü'd-dirâye* 15 (2015).
- İbn 'Abdisselâm, Ebû Muhammed 'Abdul'azîz ed-Dimeşkî. *Kavâ'idu'l-'ahkâm fî mesâlihî'l-'enâm*. Kahire: Mektebetu'l-Kulliyâtî'l-'Ezheriyye, 1414/1991.
- İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dimaşki. *Hâşiyetu İbn Abidin: Reddü'l-muhtar ala Dürri'l-muhtar*. Mısır: Mustafa Babi el-Halebi, 2. bs., 1984/1404.

- İbn 'Arafe, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Muhammed. *el-Muhtasarul-Fikhî*. nşr. Hâfız 'Abdurrahmân Muhammed Hayr. yy. 1435/2014.
- İbnul-Humâm, Kemâluddîn Muhammed b. 'Abdulvahid b. 'Abdilhamîd b. es-Sîvâsî. *Fethu'l-Kadîr*. yy. Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemsedd-in Muhammed. *İlam'ül-muvakkîin an Rabbi'l-alemîn*. nşr. Taha Abdürrauf Sa'd, Beyrut: Dârü'l-Cil, 1973.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemsedd-in Muhammed. *Seddü'z-zerâi' ve tahrîm'ül-hiyel*. yy. ts.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Kurtubî. *Bidâyetü'l-müçtehit ve nihâyetü'l-muktesid*. nşr. Ahmed Hamdi Bakıru. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1985.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. 'Abdulhâim el-Harrânî. *el-Fetâva'l-Kubrâ li'bni Teymiyye*. yy. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408/1987.
- Karâfî, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. İdrîs. *Envâru'l-Burûk fî Envâri'l-Furûk*. yy. 'Âlemu'l-Kutub, ts.
- Karâfî, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. İdrîs. *ez-Zahîre*. nşr. Muhammed Haccî, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî. 1994.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed. *Bedâi'üs-sanâi' fî tertibi's-şerai'*. Beyrut: Dâru'l-fikri'l-ilmîyye, 2. bs., 1986/1407.
- Mevsûati'l-Fikhi'l-İslâmî*. Mısır: Vezâretü'l-Evmâfi'l-Mısıryye, 1431h.
- Mukirri, Ahmed Muhammed. "Seddü'z-zerâi". *Mecelletü Mecmei'l-Fikhi'l-İslâmî* (Cidde 1431).
- Raysûnî, Ahmed. *Makâsıdın Üç İlkesi*. çev. Münteha Maşalı. İstanbul: Pınar Yayınları, 2020.
- Recrâcî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Sa'îd. *Menâhıcu't-Tahsîl ve Neta'ıcu Letâ'ifi't-Te'vîl fî Şerhi'l-Mudevvene ve Hallu Muşkilâtiha*. yy. Dâru İbn Hazm, 2007/1428.
- Reşid Rıza, Muhammed. "Netîcetü mâ tekaddem fî hakikati riba'l-Kurân ev er-riba'l-muharrami'l-kat'î el-murâd bi'l-va'di's-şedîd". *Mecelletü'l-Menâr*, 31/37.
- Reşid Rıza, Muhammed. "Hükmü't-tasvîr ve sun'ıs-suver ve't-temâsil ve't-tihâzihâ". *Mecelletü'l-Menâr*, 20/270.
- Sa'dî, Abdurrahman b. Nasır. *Mecmûu'l-fevâid ve'k-tinâsu'l-evâbid*. Riyad: Tahkiku't-turâs ve'n-neşri'l-ilmî, 2011-1432.
- Senûsî, Abdurrahman b. Ma'mer. *İ'tibâru'l-meâlât ve murââtü netâici't-tasarrafât*. Suud: Daru İbni'l-Cevzi, 1424h.
- Senûsî, Abdurrahman b. Ma'mer. "Murââtü'l-hilâf fi'l-ictihâdiyyâti ve'l-akîde". *Mecelletü'l-Beyân* (el-Münteda'l-İslâmî, 1431).
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-Eimme. *el-Mebsût*. nşr. Halîl Muhyiddîn el-Meyyis. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1421/2000.

- Şâtıbî, Ebû İshak İbrâhim b. Musa b. Muhammed el-Ğirnâtî. *el-Muvâfakât fî usulî's-şeria*. nşr. Abdullah Diraz. Beyrut: Daru'l-ma'rife, ts.
- Şâtıbî, Ebû İshak İbrâhim b. Musa b. Muhammed el-Ğirnâtî. *el-l'tisam*. Mısır: el-Mektebetü't-Ticaretî'l-Kübrâ, ts.
- Velîd b. Ali el-Huseyn. *İ'tibâru meâlâti'l-ef'âli ve eseruha'l-fikhî*. Riyad: Dâru't-tedâmuriyye, 2. bs., 2009/1430.
- Yusuf Hamîtu. *Aslu i'tibâri'l-meâl fî'l-bahsi'l-fikhî dirâse fî fetâve'l-muamelati'l-mâlikiyye*. Abudabi: Merkezu'l-Muvatta, 2. bs., 2018/1439.
- Yüsrâ İbrahim, Muhammed. *Fıkhü'n-nevâzil li'l-ekalliyâti'l-müslimeti te'sîlen ve tatbîkan*. Kahire: Dâru'l-Yusr, 2013/1434.
- Zebîdî, Kasım b. Zâkir b. Muhammed. *el-İctihâd fî menâti'l-hükmi's-şer'î dirâse te'sîliyye tatbîkiyye*. yy. Merkezu Tekvîn li'd-dirâsâti ve'l-ebhâs; 2014/1435.
- Zeyla'î, 'Osmân b. 'Alî b. Mehcen el-Bâri'î Fahrüddîn el-Hanefî. *Tebyînu'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dakâik ve Hâşiyeti's-Şelebî*. Kâhire: el-Matba'atu'l-Kubre'l-'Emîriyye, 1313h.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.
The research was conducted by a single author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale iThenticate yazılımıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism was detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed
